

Vergaderjaar 2011–2012

33 000 V

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2012

Nr. 120

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 15 december 2011

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken¹ heeft op 16 november 2011 overleg gevoerd met minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken over:

- **de brief van de minister d.d. 8 juni 2011 met de rapportage over de situatie en de Nederlandse beleidsactiviteiten in China (32 500 V, nr. 193).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Albayrak

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Van Toor

¹ Samenstelling:

Leden: Van Bommel (SP), Van der Staaij (SGP), Timmermans (PvdA), Ormel (CDA), Ferrier (CDA), Haverkamp (CDA), Eijsink (PvdA), ondervoorzitter, Irrgang (SP), De Roon (PVV), Voordewind (ChristenUnie), Pechtold (D66), voorzitter, Ten Broeke (VVD), Thieme (PvdD), Peters (GroenLinks), Kortenoeven (PVV), Bosman (VVD), Dijkers (PvdA), El Fassed (GroenLinks), Hachchi (D66), Dijkhoff (VVD) en Driessen (PVV).

Plv. leden: Van Raak (SP), Dijkgraaf (SGP), Samsom (PvdA), Bruins Slot (CDA), Çörüz (CDA), Knops (CDA), Arib (PvdA), Jasper van Dijk (SP), De Mos (PVV), Wiegman-van Meppelen Scheppink (ChristenUnie), Schouw (D66), Hennis-Plasschaert (VVD), Ouwehand (PvdD), Sap (GroenLinks), Wilders (PVV), Leegte (VVD), Heijnen (PvdA), Braakhuis (GroenLinks), Van Veldhoven (D66), Taverne (VVD), Bontes (PVV), Mulder (VVD) en Recourt (PvdA).

Voorzitter: Albayrak
Griffier: Van Toor

Aanwezig zijn negen leden der Kamer, te weten: Albayrak, Van Bommel, Ten Broeke, Kortenoeven, Ormel, Pechtold, Peters, Timmermans en Voordewind,

en minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken, die vergezeld is van enkele ambtenaren van zijn ministerie.

De **voorzitter**: Welkom bij dit algemeen overleg van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken. We praten vandaag over China en de relatie met China.

De heer **Kortenoeven** (PVV): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beleidsbrief van 8 juni. De PVV-fractie is blij met dit algemeen overleg, omdat wij in toenemende mate te maken hebben met een assertiever wordend China. Dit kan soms leiden tot internationale spanningen. Dit stelt de minister ook zo in zijn brief. Over de spanningen waar de PVV-fractie tegenaan loopt wil ik het graag als eerste hebben. In juni heb ik tijdens het mondelinge vragenuurtje aandacht gevraagd voor het bezoek van de Sudanese oorlogsmisdadiger Al-Bashir, die op een rode loper is ontvangen door China. Ik verneem graag wat de minister met betrekking tot die ontvangst heeft gedaan richting China en in internationale organisaties. Hoe kan worden voorkomen dat de ontvangst van Al-Bashir een precedentwerking krijgt? In hetzelfde vragenuurtje hebben we het gehad over de boekenbeurs in Beijing, die eind augustus plaatsvond. Daarin speelde Nederland een organiserende rol. Daar heeft een zekere Ramsey Nasr, die zich dichter des vaderlands noemt en die met dat Malle Pietje-petje op de PVV een fascistische partij heeft genoemd, de Chinese censuurpolitiek een handje geholpen. Deze gesubsidieerde scheldende held op sokken des vaderlands heeft zijn gevangenzittende of anderszins de mond gesnoerde Chinese collega's die wel helden zijn, volledig in de kou laten staan. Hij collaboreerde. Nasr weigerde zelfs het Amnesty Internationalspeldje met de lege stoel voor Liu Xiaobo te dragen. Hoe kijkt de minister terug op de boekenbeurs vanuit het perspectief van de vrijheid van meningsuiting?

De **voorzitter**: Ik zeg dit één keer. We hebben in de Kamer de gewoonte om geen kwalificaties over mensen te gebruiken die zich hier niet kunnen verdedigen, en zeker niet als u dit in deze felheid doet. Mag ik u verzoeken daar wat terughoudender in te zijn?

De heer **Kortenoeven** (PVV): Ik zal daar terughoudend in zijn. Ik denk dat de heer Ramsey Nasr dat ook zou moeten doen ten opzichte van mijn voorzitter. Dit terzijde.

De heer **Pechtold** (D66): Ik steun de voorzitter op dit punt, maar ik heb toch een vraag aan de heer Kortenoeven. We hebben een algemeen overleg over China. Er is veel met China aan de hand en het eerste wat de PVV neerzet is de eigen slachtofferrol. Men is op een boekenbeurs door een Nederlander beledigd. Het was in China. Dat ben ik met hem eens. Dat is de relatie die gelegd kan worden, maar is dit voor de PVV het allerbelangrijkste als het om China gaat? Is dat de opening van de bijdrage van de heer Kortenoeven? Een boekenbeurs waar de PVV is beledigd, dat is het probleem van China.

De heer **Kortenoeven** (PVV): Dit heeft alles met de vrijheid van meningsuiting te maken. Wij hadden gehoopt dat Nederlandse schrijvers op dit evenement een staaltje ten beste zouden geven. Dat is niet gebeurd.

Onder andere de meneer die ik net noemde heeft het laten afweten. Ik ga verder met mijn betoog.

De PVV-fractie is overigens blij met de uitvoering van het PVV-voorstel om de mensenrechtenverklaring in het Mandarijn op de website van de Nederlandse ambassade in Beijing te publiceren. Zit er nog meer in het vat? Hoe is de mensenrechtendialoog tussen de Europese Unie (EU) en China van mei 2011 eigenlijk verlopen? De junibrief van het kabinet vermeldt alleen de datum, maar geen resultaten. De mensenrechten-dialoog met China is in werkelijkheid een monoloog van onze kant, een rituele dans waar de Chinese autoriteiten zich geen moer van aan trekken. Is de minister het met deze constatering eens? Zo nee, welke resultaten zijn er dan wel?

De Nederlandse ambassade in Beijing organiseerde bijeenkomsten op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo), vrijheid van meningsuiting, mensenrechten en persvrijheid. Deze bijeenkomsten worden door de minister als succesvol bestempeld. Kan de minister daar nader op ingaan? Hoe was de opkomst? Was er lokale media-aandacht en wat is het concrete resultaat? Ik vraag de minister vandaag speciaal in te gaan op de benarde situatie van de christenen en de Falun Gong in China. Geweldloze weerlozen, die keihard door de almachtige staat worden aangepakt.

De minister schrijft over Chinese investeringen in strategische sectoren in ons land, waaronder havens. Onderschrijft de minister het standpunt dat het ongewenst en zelfs gevaarlijk kan zijn als een land als China, dat meedogenloos optreedt tegen de eigen bevolking, meerderheidsbelangen zou verwerven in Nederlandse strategische sectoren? De Chinese invloed groeit wereldwijd, waarbij halve landen worden opgekocht. Mijn fractie stelt het op prijs een waarderingsbrief van de minister te ontvangen over de expansionistische Chinese wereldpolitiek.

Verschillende recente resoluties en verklaringen van onder meer het Europese parlement en het Amerikaanse congres onderstrepen de betekenisvolle positie van Taiwan op het internationale toneel. De PVV doet bij dezen een oproep aan de minister voor een krachtige ondersteuning van internationale initiatieven die worden ontplooid om Taiwan, het democratische China so to speak, die positie te geven. In antwoord op schriftelijke vragen van 22 juni van SGP, SP, ChristenUnie en PVV, stelt de minister dat de EU de aansluiting van Taiwan bij gespecialiseerde internationale fora steunt, indien dat voor de EU en de wereld een toegevoegde waarde heeft. Dat is interessant. Kan de minister aangeven welke internationale fora hij voor ogen heeft en wat de EU beschouwt als toegevoegde waarde voor de EU én de wereld?

Gisteren ontvingen de leden van deze commissie een petitie van the International Campaign for Tibet (ICT). Vandaag houden Tibetaanse jongeren buiten de Kamer een hongerstaking. Wat zich afspeelt in Tibet is zeer ernstig. De agressieve politiek van China is ook daar letterlijk uit den boze. In de petitie die wij ontvingen en die ik nu via de voorzitter doorgeef aan de minister worden vijf concrete voorstellen gedaan. Ik ontvang daarop graag een reactie van de minister.

Ten slotte vraag ik aandacht voor de rol van China inzake Iran en Noord-Korea. Noord-Korea is op nucleair en ballistisch gebied een bondgenoot van schurkenstaat Iran. China houdt het onmenselijke en voor de wereldvrede levensgevaarlijke regime in Pjongjang in het zadel en houdt Iran de hand boven het hoofd. Wat doet China eigenlijk tegen het proliferatiegevaar vanuit Iran en Noord-Korea? Belangrijker nog, welke druk oefenen Nederland en de internationale gemeenschap in dat kader uit op China? Graag een reactie van de minister.

De voorzitter: Ik wijs erop dat de petitie gisteren aan de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken is aangeboden. Deze komt in de procedurevergadering terug, maar ik heb de aanbieders ervan verteld dat de inhoud kon

worden gebruikt in dit debat met de minister. Dat heeft de heer Kortenoeven gedaan. Ik kan de petitie onder de aandacht van de minister brengen, maar volgens mij zijn de punten genoegzaam bekend.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Toen ik in de Kamer kwam had de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken zich voorgenomen in ieder geval één keer per jaar over China te spreken. We zouden daaraan gekoppeld ook eenmaal per jaar een voortgangsrapportage krijgen. Als we de stukken teruglezen, zien we dat het laatste debat op 18 juni 2009 heeft plaatsgevonden. Dat is alweer ruim twee jaar geleden. Ik wil de minister vragen de traditie van één keer per jaar een rapportage over China aan leveren in ere te houden. De Kamer gaat hier natuurlijk zelf ook over.

China is voor Nederland een belangrijke handelspartner. Dat geldt nog meer andersom. In de verhouding handel die Nederland binnenkomt vanuit China en andersom zien we dat Nederland voor 22 mld. economische goederen uit China laat binnenkomen en dat Nederland voor 5,5 mld. exporteert naar China. Dat is reden genoeg voor een stevige relatie. Dit geldt op handelsgebied, maar ook om elkaar eens te bevragen op serieuze problemen die er zijn. Daarom is het goed dat we vandaag over mensenrechten spreken. De minister zegt dat we in het mensenrechtenbeleid de tipping points zouden moeten aanstippen. Dit heeft hij, toen hij aantrad, in een interview gezegd. Mag ik daar uit concluderen dat de minister China een tipping point-land vindt, omdat daar weinig aan de knoppen te draaien valt? Ik zou dat zeer betreuren, want in zo'n sterke handelsrelatie als met China moet je het ook over dit soort zaken hebben. Constateert de minister met Amnesty International en de Verenigde Naties (VN) dat de mensenrechtensituatie de laatste jaren is verslechterd? Ik hoor graag een inschatting van de minister hierover.

Op de boekenbeurs heeft staatssecretaris Zijlstra gezegd dat stille diplomatie vooral de lijn moet zijn richting China. Het expliciet namen noemen van mensen die daar in de problemen komen, moet worden vermeden. Ik heb daarover ook schriftelijke vragen gesteld. Dit lijkt mij een nieuwe beleidslijn, die in ieder geval niet wordt ondersteund door mensenrechtenactivisten en advocaten uit China en die ons hier regelmatig bezoeken. Zij hebben er elke keer op aangedrongen namen te noemen, omdat dit wel degelijk effect heeft. Het geeft de mensen waar het om gaat een extra bescherming. Vanwaar die andere lijn?

In het postennetwerk zien we nog geen concrete invulling van het bespreekbaar maken van de mensenrechten, of het inzetten van extra capaciteit om ook in bilaterale gesprekken de mensenrechten aan de kaak te stellen. Hoe gaat de minister dit concreet invulling geven?

Een ander schokkend en belangrijk onderwerp zijn de Laogaiproducten uit China. Dit zijn de producten die in de werkkampen via dwangarbeid door met name politieke gevangenen en gevangenen van religieuze minderheden worden gefabriceerd. We kennen het label Made in China, maar er staat dan niet bij dat een aantal van die producten met forced labour worden gemaakt. Kent de minister deze producten? De Verenigde Staten (VS) hebben er al een verbod op afgekondigd. Ook het Duitse parlement heeft er verschillende maatregelen tegen genomen. De Europese Commissie heeft besloten er een onderzoekje naar te doen. Hoe kan Nederland voorkomen dat deze producten, gemaakt met dwangarbeid en niet volgens de normen van de International Labour Organisation (ILO), in de Nederlandse schappen terecht komen? Ik heb het over suiker, thee, speelgoed, kleding, schoenen et cetera. Wil de minister zich in Europees verband, in de Europese Commissie, sterk maken om de implementatie van de wetgeving voor het weren van dit soort producten voor elkaar te krijgen? De speciale rapporteur van de VN heeft geen toegang tot deze kampen. Wil de minister via de EU bij China bepleiten deze rapporteur toch toe te laten in de kampen, waar mensen niet alleen gedwongen

moeten werken, maar waar de levensomstandigheden ook zeer slecht zijn en waarvan we weten dat er mensen worden gemarteld?

Wij hebben ook de petitie en de aankondiging van de hongerstaking gehad. De Tibetanen zijn in hongerstaking, omdat de situatie in Tibet maar niet wil verbeteren. Het wordt nog steeds gezien als opstandige provincie. De rechten van de Tibetanen worden niet gerespecteerd. Wat is het beleid van Nederland ten aanzien van Tibet? Dit vraag ik ook voor de christelijke minderheid in China. Nog steeds worden er bijna dagelijks mensen opgepakt, simpelweg vanwege het feit dat ze een niet-geregistreerde kerk bezoeken. Op 6 november is dit weer gebeurd met zeventien leden. Deze mensen zijn die zondagochtend uit hun kerk gehaald. Graag vraag ik daar de aandacht van de minister voor.

Het Verdrag voor Burgerrechten en Politieke Rechten (BUPO-verdrag) is nog steeds niet geratificeerd. Als Kamer en als EU vragen we daar al jaren om. China blijft dit voor zich uitschuiven. Wat kan de EU in deze dialoog doen om de ratificatie voor elkaar te krijgen?

Mijn laatste punt is de politiesamenwerking. Mijn fractie steunt het beleid van het kabinet om ook met Nederlandse deskundigheid de Chinese politie te versterken, maar wel richting een versterking van mensenrechtenrespect door politieagenten. We weten dat op de politiebureaus heel nare dingen plaatsvinden, zoals het tegen hun wil vasthouden van mensen zonder proces, martelen et cetera.

De heer **Van Bommel** (SP): Voorzitter. Het kabinet meldt in diverse brieven hoe de economische, binnenlandse en internationale positie van China is gegroeid en veranderd. De economische relaties tussen de EU en China bloeien. De handel groeide met niet minder dan 30% in 2010. China heeft voor miljarden euro's aan obligaties in de eurozone gekocht. Tegelijk groeien ook de uitingen van protest tegen de wijze waarop die groei wordt bereikt en is er institutioneel nog geen democratische verandering te bespeuren in China. Niet alleen de vrijheid van meningsuiting is daarbij van belang, ook de vrijheden van vergadering en vereniging. China begint de regels in delen van de wereld te bepalen, in Azië en Afrika bijvoorbeeld. Ook heeft China in de buitenlandse politiek een duidelijk veto uitgesproken, zoals in het geval van Syrië. Dat was het gevolg van onenigheid over de Libiëpolitiek van de NAVO. In onze ogen tekent dit de wijzigende machtsverhoudingen in de wereld. Hoe ziet het kabinet deze ontwikkeling? Deelt het kabinet tevens het inzicht dat de macht van China eerder in het International Monetary Fund (IMF) wordt nagestreefd dan in de Veiligheidsraad? Of is het te vroeg voor een dergelijke conclusie? De kracht van de Chinese economie is nu zelfs nodig in de EU. China is een onontkoombare kracht in de wereldpolitiek. Het is qua omvang de tweede economie ter wereld. Zonder China kan de euro, zoals het er nu naar uitziet, niet eens worden gered. China wordt gevraagd deel te nemen aan het noodfonds voor die euro. Hoe groot acht het kabinet de kans dat dit ook daadwerkelijk gaat gebeuren? Omdat de EU de vragende partij is, heeft China nieuwe troeven in handen in de relatie met de EU. In gesprekken met Chinese leiders komt ook altijd het wapenembargo tegen China aan de orde. Dit wapenembargo staat voortdurend onder druk. Denemarken gaat voorop in het handhaven ervan, maar waar staat Nederland precies? Het wapenembargo is ingesteld als gevolg van ernstige mensenrechtenschendingen. Logischerwijs kan het alleen worden opgeheven, als er sprake is van een serieuze verbetering in de mensenrechtensituatie in China. Is daar naar het oordeel van het kabinet sprake van of zicht op? Volgens Human Rights Watch is de Chinese behandeling van minderheden het ergst in de recente geschiedenis. Het kabinet lijkt stille diplomatie te verkieszen boven het noemen van namen, zoals bepleit door Amnesty International. Waar is deze keuze op gebaseerd? In het verleden ging dat anders. Ook door Nederland werden namen genoemd.

Dit jaar zijn er volgens Amnesty International meer dan 130 activisten opgepakt of onder huisarrest geplaatst. Sommige activisten spreken van marteling en slechte behandeling. Kan het kabinet dit aantal en de slechte behandeling in detentie bevestigen? De schending van mensenrechten komt pijnlijk duidelijk tot uiting in de onderdrukking van de Oeigoeren en de Tibetanen. De situatie van de Oeigoeren is zo slecht dat het terugsturen van Oeigoerse asielzoekers die om politieke redenen zijn gevlucht, onverantwoord is. Deelt de minister deze opvatting?

Eind oktober werd bekend dat China militaire bases wil in Pakistan, liefst in de tribale gebieden. Zij wil toezicht houden op de veronderstelde dreiging van Oeigoeren, die van daaruit acties zouden ondernemen. Kan de minister dit bericht bevestigen? Deelt hij onze zorgen? De onderdrukking van Tibetanen en pogingen om de Tibetaanse cultuur te vernietigen leiden tot wanhoopsdaden onder Tibetaanse monniken, onder meer in de vorm van zelfverbranding. De wereld mag niet weggijken. Nederland en de EU dienen China aan te spreken op deze praktijk. De SP is voorstander van een bezoek van de Nederlandse mensenrechtenambassadeur aan Tibet en aan de provincie Xinjiang waar de Oeigoeren leven, liefst op korte termijn. Is de minister bereid zo'n bezoek te bevorderen? De minister bezocht eerder, op aandringen van de Kamer, de Syriërs in Rotterdam. Ik roep de minister op vandaag ook een bezoek te brengen aan de Tibetanen die hun tent hebben opgeslagen op het Plein. Zij zijn daar tot half zes.

Zoals gezegd is de handelsbetrekking tussen de EU en China met 30% gegroeid. Welk aandeel heeft het Nederlandse bedrijfsleven daarin? Is het gevolg van het toegenomen belang dat het steeds moeilijker wordt om eisen te stellen aan China met betrekking tot de mensenrechten in China? Nederlandse bedrijven en overheden van laag tot hoog lopen de deur plat in China. Is er tijdens al die handelsmissies ook aandacht voor de vrijheden van meningsuiting, vergadering en vereniging? Benadrukt het Nederlandse kabinet de richtlijnen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) voor de Nederlandse bedrijven die zaken doen in China? Hoe controleert het kabinet dat die richtlijnen worden nageleefd? China geldt nog steeds als een onderdrukte of door de staat sterk gecontroleerde maatschappij. Hoe te wijzen op mensenrechten als de macht van China in de wereldeconomie steeds groter wordt en er moordende concurrentie gaande is om te mogen investeren in China? Dat is het dilemma van de koopman en de dominee. Als jaren is dat een worsteling, zie ook de discussie over de Olympische Spelen, de Wereld Expo in Shanghai en dergelijke.

Ook de schrijvers die in augustus een felle discussie voerden met Amnesty International zijn daarvan een duidelijk voorbeeld. Opmerkelijk is overigens het feit dat de schrijvers Koch en Nasr hierbij veel aandacht krijgen, maar dat het bezoek van minister Verhagen in mei jongstleden vrij ongemerkt voorbij is gegaan. Al met al moet worden geconcludeerd dat Nederland afzonderlijk weinig of geen greep heeft op de mensenrechten in China. Toch blijft het signaleren en benoemen van schendingen van mensenrechten noodzakelijk. De meeste invloed is echter uit te oefenen via de EU en via het Nederlandse bedrijfsleven. Op die wijze kan worden bevorderd dat werknemers in China rechten krijgen, zoals die horen bij de internationaal aanvaarde normen.

Ik ben blij met het akkoord dat Nederland en China hebben bereikt op het tegengaan van het leveren van illegaal vuurwerk aan Nederland. Ik hoop dat dit een succesvolle overeenkomst is die op Oudejaarsdag te merken is in de straten van Nederland.

De heer **Pechtold** (D66): Ik heb het aangekondigd bij de heer Van Bommel, dus hij heeft zich goed kunnen voorbereiden. Het is een helder SP-verhaal over China. Ik las onlangs prikkelende uitspraken van de voormalig politiek leider en huidige partijvoorzitter van de SP de heer

Marijnissen in Dagblad De Pers. Die kwamen er eigenlijk op neer dat mensenrechten een probleem zijn, maar dat meer mensen te eten hebben in China en dat het daar eigenlijk om gaat. Ik paraphraseer, maar hier komt het ongeveer op neer. Ik hoor graag een reactie van de heer Van Bommel of de partijvoorzitter meegeschreven heeft aan de tekst van vandaag of dat er afstemming is geweest, of dat deze lijn het blijft.

De heer **Van Bommel** (SP): Ik heb het interview gelezen. Daar komt het woord mensenrechten niet in voor uit de mond van de heer Marijnissen. Het gaat over de economische ontwikkeling. Net zoals ik zelf heb gedaan, schetst hij dat de economische ontwikkeling de goede kant op gaat en dat er veel mensen te eten hebben. Ik heb ook zijn uitspraak over aanhoudingen gelezen. Op dat punt blijkt hij niet goed geïnformeerd te zijn. Ik heb hem onmiddellijk de brief van Amnesty International gestuurd, waarin staat dat het afgelopen jaar 130 mensen zijn opgepakt en sommige daarvan zijn gedetineerd. Daar was hij zeer blij mee. We hebben in de fractie een goede discussie kunnen voeren over dit onderdeel van de mensenrechten in China.

De heer **Pechtold** (D66): Ik zit hier niet om de heer Van Bommel op het rode blok te leggen, maar verdedigt hij nu de heer Marijnissen of is het een beetje kort door de bocht geweest om te zeggen? Dat vind ik belangrijk. Staat de SP nog voor zijn beleid ten opzichte van China? De heer Marijnissen bagatelliseert het, ik hoef de citaten niet te noemen. Zelfs als er een kunstenaar genoemd wordt, Weiwei, zegt hij dat dit er één is, en geen tientallen.

De heer **Van Bommel** (SP): Ik heb de heer Pechtold geantwoord. Over het aantal mensen dat is aangehouden heb ik onze partijvoorzitter de laatste informatie, zoals die door Amnesty International is verstrekt, direct geleverd. Ik vond dat een tekortkoming in zijn kennis. Hij was erg blij dat de buitenlandwoordvoerder van zijn partij, die wel goed was geïnformeerd op dit punt, hem van de laatste informatie kon voorzien. Wij zitten volledig op één lijn.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. In de brief van het Nederlandse kabinet lezen we dat China zich meer wil richten op innovatie. Volgens mij is het interessanter dat China niet alleen maar bekend staat om zijn double digit groeicijfers, waar wij met verwondering en bewondering naar kijken, maar dat ook voor China ondertussen geldt dat alleen economische groei niet meer genoeg is. Dat is niet meer genoeg om alle monden te voeden en alle wensen en aspiraties van de Chinese bevolking te kunnen realiseren. Een eerlijker verdeling van de welvaart is voor de Chinese partijtopy niet alleen een doel, maar ook een noodzaak om ervoor te zorgen dat de sociale onrust niet nog grotere vormen aanneemt. Dit signaal krijgen we uit China. Er is in toenemende mate sprake van massale sociale onrust op bepaalde plekken in grote steden, maar ook op het platteland. Dat is vanzelfsprekend ook een bedreiging voor het Chinese leiderschap dat volgend jaar een wisseling zal doormaken. China groeit het hardst van alle landen als het gaat om defensie-uitgaven, zowel in relatieve als in absolute zin. Het is opvallend om te zien dat het land dit jaar voor het eerst meer heeft uitgegeven aan de binnenlandse dan aan de buitenlandse veiligheid. Desalniettemin is de economische groei inderdaad wat ons allen telkens het meeste frappeert. Het is leuk om te lezen dat Nederland een kennisbijdrage levert aan het nieuwe pensioenstelsel van China. Kan ik van het kabinet te horen krijgen of het duo Jongerius-Wientjes wordt geëxporteerd? Is het hun kennis? Wat gebeurt daar precies? Wat exporteren wij? Het is interessant om te zien hoe China in toenemende mate met de rest van de wereld vervlochten raakt, nu Europa zich heeft gemeld voor de

enorme overschotten die China kent. Het gaat om investeringen in Europa en wellicht zelfs in het Europese noodfonds. Dit geeft allemaal aan dat we door het prisma van de globalisering zijn gekropen. Het zijn feiten die we al jaren vaststellen. Sinds 2010 is de grootste vrijhandelszone ter wereld ingesteld, de Association of South-East Asian Nations (ASEAN). De liberalisering van Taiwan via de Economic Cooperation Framework Agreement (ECFA) geeft aan dat dit deel van de wereld volop gaat meedoen. Dat is een uitdaging voor Europa. Het IMF heeft zich voor het eerst bemoeid met de Chinese financiële situatie. Ook China lijkt overrommelingen bij vele banken te beschikken. Dat zijn natuurlijk generationaliseerde banken.

Een ander probleem is dat China een enorme vergrijzing kent. Ik wil het maar eens langs deze kant aanvliegen. De westerse wereld is daar een kleine jongen bij. In China is het vanwege de eenkindpolitiek bijna overal zo dat de meeste volwassenen die werken, niet alleen beschikken over één paar ouders maar ook over vier paar grootouders die moeten worden onderhouden. Dat geeft aan hoezeer het van belang is dat China niet alleen economisch blijft groeien, maar ook in de waardeketen omhooggaat.

China doet in toenemende mate mee op het internationale toneel. We zien bij de piratenbestrijding dat China voluit meedoet. Dat is logisch, ook vanuit Nederlands perspectief, want men beschermt de eigen handelsroutes. Het is wel een signaal hoezeer China bezig is om zich volledig met de wereld te verbinden. China doet dit op zijn eigen manier. China ziet zichzelf niet als een opkomende macht, zoals wij dat zien. China ziet zichzelf terugkomen. Sinds in 1820 de industriële revolutie begon, hebben wij het idee dat dit een westerse eeuw is geweest. Voor Chinezen die wat langer terugkijken is het een herstel van het oude Rijk van het Midden. Het land is veel gedecentraliseerder dan wordt gedacht. Slechts 10% van de belastingen wordt federaal geheven. Dat vind ik op zich een interessante flat tekst die wordt gegeven. Misschien is dat wel de reden dat de voorzitter van de SP het ook zo'n interessant land vindt. Er is een grote mate van decentralisatie. Dit zijn allemaal waarnemingen over China, die maken dat het land op een heel andere manier kan worden benaderd dan tot nu toe gebruikelijk was. Dat is denk ik nodig. Als wij naar China kijken, kijken we niet alleen naar onze wederzijdse handelsrelatie.

De voorzitter: Ik vind het een mooi verhaal, heel beschouwend. Maar het klinkt alsof u nog met de inleiding bezig bent en u bent bijna door de spreektijd heen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dat is mij duidelijk, ik heb nog één vraag. Uw waardering wordt overigens op prijs gesteld.

Het punt dat ik wil maken is het volgende. Wij worden gedwongen op een andere wijze in onze relatie met China te voorzien. Ik heb vorige week in andere debatten aangegeven dat we moeten proberen vanuit onze universele waarden de discussies te blijven voeren zoals we die willen voeren, bijvoorbeeld over de mensenrechten. Daar hoort ook bij dat we ontvankelijk zijn voor signalen die maken dat we niet alleen ons gelijk hebben vooropstellen, maar dat we ook gelijk krijgen. We kunnen dan de situatie daadwerkelijk veranderen voor Oeigoeren of voor mensen die het moeilijk hebben om hun geloof in vrijheid te belijden, bijvoorbeeld de Tibetanen die nu op het Plein demonstreren. Daarom wil ik de minister eigenlijk maar één vraag stellen. Die heeft te maken met wat nu op het Plein gebeurt. We spraken eerder over de receptorbenadering, die de minister een warm hart toedraagt. Deze is ontwikkeld in Utrecht door de heer Tom Zwart. Wil de minister conform die benadering binnen de Europese Raad aandacht vragen voor de situatie van Tibetanen, voor de problemen die zich daar voordoen? De directe aanleiding zou de situatie met het klooster kunnen zijn. Wil de minister er vanuit Europa op

aandringen dat zonder dat het voor Chinezen tot gezichtsverlies zal leiden, de dialoog met de Tibetanen zo snel mogelijk wordt hersteld? Dit past in het minderhedenbeleid, dat wel degelijk ook door China wordt gevoerd. Wil de minister erop aandringen dat de rechten van de Tibetanen zoveel mogelijk worden gerespecteerd, dat geen geweld wordt gebruikt en mensen in vrijheid hun geloof kunnen belijden? Dat is de enige vraag die ik het kabinet hier zou willen stellen. Er zijn veel andere interessante vragen te stellen, maar deze vraag lijkt mij cruciaal voor een andere benadering die noodzakelijk is om effectief te kunnen zijn in ons mensenrechtendebat met China.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): De heer Ten Broeke prijst China om de economische ontwikkeling. Tegelijkertijd plaatst hij kanttekeningen en wijst hij op de receptorbenadering. De economische groei heeft China voor een deel wel te danken aan wat het in Afrika doet, waar we niet altijd even blij over zijn. Ook wordt een deel van de economie gebouwd op dwangarbeid in werkkampen. Wat vinden de heer Ten Broeke en de VVD-fractie van de producten die in Europa komen en die in die werkkampen zijn gemaakt?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik ben daar net zo afkerig van als de heer Voordewind en iedereen aan deze tafel. De vraag die ik stel is wat we daar echt aan kunnen doen. Wat kunnen wij daadwerkelijk voor verschil maken? Voor mij is niet zozeer maatgevend of wij hier een prachtige verklaring afgeven en vanavond naar huis gaan en onszelf goed voelen. Voor mij is maatgevend dat we daadwerkelijk een verschil kunnen maken. Ik zie dat in China ook door de economische ontwikkeling die dit land heeft meegemaakt wel veel meer mensen uit de armoede zijn gekomen. Veel meer mensen hebben de kans om in een eigen bestaan te voorzien. In die zin zou ik de heer Marijnissen kunnen bijvallen. Wat hij constateert is niet geheel ten onrechte. We kunnen niet uitsluitend naar de uitzonderingen blijven kijken. We moeten ook erkennen dat China een ontwikkeling doormaakt die grosso modo ten gunste is. Als we dat niet erkennen, hebben we geen platform om de Chinezen op andere zaken te kunnen wijzen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Dit deel ik met de heer Ten Broeke. Ik vind het heel knap dat die ontwikkeling plaatsvindt. Het is ook een verdelingskwestie. Die verdeling zien we nog niet goed tot stand komen. Mogelijk gaan de mensen van 1 dollar naar 2 dollar per dag. Dat is 100% vooruitgang, maar tegelijkertijd zien we nog steeds de misstanden in de Laogaikampen. Er zijn ongeveer 1 000 van die werkkampen. Hoe denkt de VVD die wat kwalijker kanten van de economische groei aan de orde te kunnen stellen? Duitsland en de VS hebben dat gedaan, de Europese Commissie is het aan het onderzoeken. Wat zou Nederland concreet kunnen doen?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik heb in mijn inleiding, die volgens de voorzitter nogal lang duurde maar eigenlijk de kern van mijn betoog was, aangegeven dat je op een heel andere manier naar de economische groei kunt kijken. Er zijn ook problemen voor China. Economische groei is niet voldoende. De economische groei moet kwaliteit hebben. China moet omhoog in de waardeketen. Men moet mensenrechtenproblemen ook ervaren als problemen die zich rechtstreeks richten tegen de stabiliteit van het eigen regime. De heer Voordewind moet dit niet onderschatten. Wij kijken er nog te veel naar alsof het een eenpartijstaat is en iedereen achter het vaandel van de leider aanloopt. Dat is niet het geval. Er is enorme sociale onrust in China. Ik wil dat beklemtonen. Ik zie het punt van de heer Voordewind, maar ik kies zelf voor een ander punt. Ik kies voor de geloofsvrijheid en de Tibetanen, en niet alleen omdat ze vandaag voor de

Kamer demonstreren. Ik vraag de minister om langs de verstandige benadering die ik heb gegeven, die uit blijft gaan van de universele waarden die we delen, te kijken of hij binnen de Europese Raad een verschil kan maken. Dat vind ik belangrijk, dat is het punt waar ik me vandaag op concentreer. Het doet niets af aan de belangrijke punten die de heer Voordewind heeft.

De heer **Pechtold** (D66): Voorzitter. Volgens de laatste voorspellingen van het IMF passeert China de VS in 2016 als grootste economie van de wereld. De inwoners van Shanghai hebben momenteel een hogere levensverwachting dan Amerikanen. China is nu zowel de grootste uitstoter van broeikasgassen, als de grootste investeerder in duurzame energie op aarde. De aandacht voor China van dit kabinet loopt uit de pas met de snelheid van de Chinese ontwikkelingen. In de begroting van de minister voor 2012, 109 pagina's, komt het woord China precies vijf keer voor. Het duurde het lang voordat de Chinabrief van vandaag naar de Kamer kwam. Deze brief geeft nauwelijks een doorkijkje naar de toekomstige relatie met China. Waar wil het kabinet heen met dit enorm belangrijke land? Hoe gaan we dat doen? Komt er een heldere positie van de EU onder druk van dit kabinet?

Het kabinet legt sterk de nadruk op de economische samenwerking met China. Het werkbezoek van staatssecretaris Atsma onderstreept dit. Hij bezoekt China deze week met 26 Nederlandse bedrijven. Het kabinet wil ook het postennetwerk in China uitbreiden. Welke nieuwe activiteiten gaan die posten verrichten? Waarom staat er in de begroting niets over de inzet van de posten op het terrein van mensenrechten? Als we kijken naar de EU en China zien we stilstand. De EU-Chinatop leverde een magere verklaring op. In 2010 werd er maar één mensenrechtendialoog gehouden. Onderhandelingen over de partnerschapovereenkomst stagneerden. Op 25 oktober zou er een EU-Chinatop zijn. Deze werd uitgesteld in verband met de eurocrisis. Deelt de minister de mening dat deze afzegging zeer onwenselijk is, zeker als we zien dat net na de afzegging Europese landen bij China aanklopten voor crisissteun? De minister wil vanuit de EU een eenduidige, alomvattende strategie voor China. Daar zit geen woord Spaans bij. Gaat hij hierin het voortouw nemen? Nederland kan gewicht in de schaal leggen als belangrijkste handelspartner na Duitsland voor China binnen de EU. Welke voorstellen wil de minister in Brussel op tafel leggen? Wanneer krijgen wij een brief met de inzet van de minister om deze strategie vervolgens ook te realiseren?

De mensenrechtensituatie in China is in de laatste periode duidelijk verslechterd, maar het kabinet heeft er nauwelijks méér aandacht voor. In 2011 werden meer dan 130 activisten opgepakt of onder huisarrest geplaatst, zeer waarschijnlijk uit angst voor demonstraties tegen de overheid zoals in de Arabische regio. Volgens Amnesty International heeft minister Rosenthal zich sinds zijn aantreden niet publiekelijk uitgesproken over specifieke mensenrechtenschendingen in China. Ik kan me ook geen directe expliciete verklaring herinneren, los van de beantwoording van Kamervragen. Voormalig minister Verhagen reageerde wel direct en publiekelijk, bijvoorbeeld op de arrestatie en veroordeling van mensenrechtenactivist Hu Jia. Waarom doet deze minister dat niet? Is dat strategie? Doet minister Rosenthal dit omdat hij meer gelooft in stille diplomatie? Zo ja, op welk effect wordt dan gehoopt? Welk effect wordt bereikt? Of heeft hij er simpelweg minder aandacht voor dan de heer Verhagen?

Eind augustus vond in Beijing een grote boekenbeurs plaats. Staatssecretaris Zijlstra noemde Nederland tijdens een Nederlands-Chinese gala-avond voor de boekenbeurs «een open land, waar tolerantie, transparantie, vooral vrijheid van meningsuiting en pers kenmerkend zijn». Bij de openingsceremonie van de boekenbeurs schrapte hij de

kwalificaties «vrijheid van meningsuiting en pers». Waarom? De heer Zijlstra zei dat hij in aparte gesprekken met de ministers van Onderwijs en Cultuur in algemene zin de Nederlandse zorgen overbracht, bijvoorbeeld over de aanhouding van schrijvers en andere critici van het regime. Hij zei dat het standaard is dat we daarbij geen namen en zaken noemen, omdat het de ervaring is dat dit de situatie voor deze mensen alleen maar verslechtert. Andere woordvoerders begonnen er ook al over. Deelt de minister deze mening? Op welke ervaringen doelde de heer Zijlstra? Wat waren de negatieve gevolgen voor de desbetreffende personen? Uit protest tegen de beperking van fundamentele vrijheden en mensenrechten, uit protest tegen wekenlange afsluiting door paramilitairen en uit protest tegen het afvoeren naar en het gevangen houden op onbekende locaties, hebben in een half jaar tijd negen Tibetaanse monniken uit de provincie Xinjiang zichzelf in brand gestoken, of dit geprobeerd. Zes monniken vonden hierbij de dood. Als reactie heeft de Chinese regering massale arrestaties verricht, waaronder 300 monniken van het Kirti-klooster. Wat doet het kabinet aan deze buitensporige beperking van de vrijheid van meningsuiting, vrijheid van cultuur en vrijheid van religie? Is de minister bereid hier in een publieke verklaring zijn bezorgdheid over te uiten, zoals de VS en Duitsland hebben gedaan? Volgens het IMF passeert China de VS in 2016 als grootste economie van de wereld. In Nederland zijn in 2011 zo'n 290 Chinese ondernemingen gevestigd, die samen 600 mln. investeren en 5 500 arbeidsplaatsen creëren. Mijn fractie ziet daarom graag meer aandacht voor China van het kabinet, ook voor de mensenrechten. Het voortouw nemen in een eenduidige EU-strategie met een heldere mensenrechtenparagraaf is een eerste goede stap in die richting. Graag daarover een toezegging.

De heer **Ormel** (CDA): Voorzitter. China is een zeer belangrijk land en de betrekkingen met dit land zijn voor Nederland van groot belang. Het bezorgt ons een ingewikkelde afweging tussen de drie pijlers van het buitenlandse beleid: veiligheid, welzijn en welvaart. Zoals in het gehele buitenlandse beleid is de balans in deze driepoot van groot belang. Louter aandacht voor de economie brengt het geheel van de bilaterale verhoudingen uit balans.

Ik begin met veiligheid. Voor de CDA-fractie staat de territoriale integriteit van China absoluut niet ter discussie. Eventuele aanspraken op eilanden in de Zuid-Chinese zee moeten in bilateraal overleg tussen beide landen die het betreft worden opgelost. Taiwan heeft haar eigen territoriale integriteit. We zijn verheugd over de toegenomen en steeds toenemende handelsbetrekkingen tussen Taiwan en het vasteland. De bilaterale verhoudingen tussen China en Nederland zijn op zich goed. Er lijkt geen enkele sprake van enige dreiging vanuit China naar Nederland. Er is wel sprake van dat Chinese telecombedrijven verplicht personeel moeten leveren voor het voeren van een wereldwijde cyberoorlog. Ik verwijs daarbij naar de Financial Times. Kan de minister hier iets over zeggen? Hebben wij in Europa voldoende kennis om ons daartegen te beschermen? Hoe moeten wij dat zien?

Een tweede «maar» betreft de absolute onwil van China om medeverantwoordelijkheid te dragen in dreigende situaties in bijvoorbeeld Iran of Syrië. Het non-interventieprincipe van China kan op zich een bedreiging vormen voor de EU en verlamd werken op het functioneren van de VN. China is wel de tweede en straks de eerste economie, en kan zich niet blijvend afzijdig houden van conflicten. Dat alleen al is een bedreiging van de internationale stabiliteit.

Ten aanzien van welzijn heeft de economische opkomst van China er weliswaar voor gezorgd dat veel mensen het beter hebben gekregen en minder mensen in armoede leven, maar mensenrechten zijn breder dan economische voorspoed. Nederland en de EU moeten in een mensenrechtenstrategie nadrukkelijk hun eigen waarden naar voren brengen. De

opkomst van China vraagt vooral om een sterke EU, met een eenstemmig beleid ten aanzien van China. Dat is er niet. Grote lidstaten van de EU buigen voor grote orders uit China. Ook Nederland doet dat. Er is sprake van steeds meer samenwerking, steeds meer gesprekken over onderwijs, pensioenen, vuurwerk, maar over mensenrechten mag steeds minder worden gesproken. In de laatste verklaring van de EU-top werden mensenrechten niet eens genoemd. Daarmee ontkent de EU haar eigen identiteit. Dat moet je ook in moeilijke tijden niet doen.

De heer **Pechtold** (D66): Niet elke vergelijking gaat natuurlijk op, maar wat mij verbaast is dat de CDA-fractie bij China zo ongelooflijk de nadruk legt op de eenheid binnen Europa. Als het om Israël gaat hoor ik dat nooit. Kan de heer Ormel die discrepantie voor mij verklaren?

De heer **Ormel** (CDA): Wij denken dat in het gehele buitenlandse beleid naar eenheid moet worden gestreefd. Daar zijn we op dit moment nog niet. Dit geldt ten aanzien van Israël, maar dit geldt ook ten aanzien van China. In het geval van China vinden wij dat de EU nadrukkelijk moet nadenken over een strategisch beleid met zo'n belangrijke handelspartner en zo'n belangrijke geopolitieke grootmacht.

De heer **Pechtold** (D66): Als je een miljard Chinezen tegenover je hebt, moet je met 27 landen ook wel, zeker als je een dilemma tussen handelsrelatie en mensenrechten aan het afwegen bent. Het valt me op dat een vriend van Nederland, een heel klein staatje dicht bij de Europese grens, zo omzichtig wordt benaderd. De afgelopen tijd zijn door deze minister pogingen tot een Europees totaalbeleid te komen geblokkeerd. Ik vind dat het CDA vandaag met twee maten meet. Ik wilde dat even blootleggen, maar ik geloof dat de heer Ormel de goede kant opgaat. Hij zegt ook ten aanzien van Israël dat Nederland vaker met de 27 naar consensus moet streven, en niet met Tsjechen en andere landen de boel moet frustreren. We moeten ook op dat gebied echt meer samenwerken.

De heer **Ormel** (CDA): Zolang er niet een echt gemeenschappelijk buitenlands beleid is, kan het voorkomen dat we op punten die wij uitermate belangrijk vinden, proberen een Nederlands belang of een Nederlandse wijze van denken naar voren te brengen. De heer Pechtold wijst op Israël, ik kan hem ook wijzen op Servië, waarbij Nederland een nadrukkelijke Alleingang heeft gehad. Deze heeft uiteindelijk mede geleid tot de gevangenneming van Karadzic en Mladic. Ik kan zo nog wel een aantal voorbeelden uit het internationale buitenlandse beleid noemen. We hebben het vandaag over China, maar ik beantwoord natuurlijk graag alle vragen. Als de heer Pechtold ook nog over andere delen van het buitenlandse beleid een vraag wil stellen, nodig ik hem daartoe van harte toe uit. Ik was bij het punt mensenrechten. Op dit moment staan Tibetaanse kloosters onder scherp toezicht van het Chinese leger. We horen regelmatig verhalen over monniken die zichzelf in brand steken. Net zoals we ons in de Arabische regio sterk maken voor religieuze vrijheid, zou dit ook in de relatie met China bespreekbaar moeten zijn. Uitgangspunt daarbij is dat de territoriale integriteit van China niet ter discussie staat. Wij vragen de minister om zich uit te spreken over de volgende specifieke mensenrechtenschendingen. De eerste is het oppakken en onder huisarrest plaatsen van bloggers en twitteraars. Is de vrijheid van meningsuiting niet vastgelegd in de Chinese grondwet? De tweede is het oppakken van Tibetaanse monniken, nadat zes monniken door zelfverbranding om het leven zijn gekomen. Kan de minister zijn bezorgdheid uitspreken over de beperking van de vrijheid van godsdienst, de buitensporige beperking van de religie en de cultuur van Tibet? Ook noem ik de onderdrukking van de Oeigoerse gemeenschap en het in gevangenschap houden van grote groepen Falun Gong-aanhangers. Dit is een greep uit onderwerpen

waarvan wij willen dat de minister zich erover uitspreekt. Wij willen ook dat de minister in bilaterale besprekingen met China en bij de eerstvolgende EU-Chinatop willekeurige detentie van individuen die vreedzaam een afwijkende mening uiten, op de agenda zet. Wanneer is die top overigens? In een volwassen gesprek moet dit mogelijk zijn. De derde poot is welvaart. China ontwikkelt zich van laagwaardige exportgroei naar innovatie en kennis. Welke gevolgen heeft dit voor Nederland als vestigingsplaats voor Chinese bedrijven? In de brief wordt aangegeven dat Nederland voldoende onderscheidend vermogen heeft als vestigingsplaats. Er zijn inmiddels ruim 5 500 arbeidsplaatsen in Nederland. Hoe verhoudt zich dat tot andere landen in de EU? Is het niet veel zinniger om daarop een EU-strategie te hebben in plaats van een Nederlandse? Wordt een strategische afweging gemaakt of China niet in bepaalde economische sectoren oververtegenwoordigd raakt? Is er sprake van coherentie in het Chinabeleid van het Nederlandse kabinet? Dat neem ik aan, maar kan de minister aangeven wat de rol van de minister van Buitenlandse Zaken in die strategische afweging is? Overwinnen niet te vaak de economische overwegingen? Wordt afdoende rekening gehouden met strategische en veiligheidsbelangen? Een voorbeeld daarvan is de export van zeldzame aardmetalen, waarvan China het grootste gedeelte van de wereldvoorraad bezit. Het land beperkt die uitvoer met 72%. Dan worden wij wel erg afhankelijk. Ik ga afronden met de mening dat de mensenrechtenexpertise op de Nederlandse ambassade en de consulaten in China gehandhaafd moet blijven. Er is daar een schat aan ervaring. Door hun professionaliteit hebben Nederlandse diplomaten een waardevolle bijdrage geleverd aan de ondersteuning en bescherming van mensenrechtenverdedigers. Complimenten daarvoor. Graag een reactie van de minister over de wijze waarop hij de driepoot van buitenlands beleid in China in balans houdt, onder andere door deze expertise op de Nederlandse ambassade in China te behouden.

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Voorzitter. In sommige kabinetstukken zie ik China nog wel eens omschreven als opkomende economie. Het is gelukkig niet zo in deze laatste brief, maar wel weer in de begroting. Mijn eerste verzoek aan het kabinet is of we afkunnen van die beschrijving van China. China is niet opkomend, het is dik en wel opgekomen. Het is de grote draak van het Middenrijk, zelfverzekerd, rücksichtslos en centrum van de wereldorde in de Pacifische Oceaan. Het is de tweede economie van de wereld, de grootste vervuiler maar ook de grootste investeerder. Het heeft mondiaal grote maritieme macht en grote invloed op de grondstoffenmarkt en de markt in zeldzame mineralen, niet in de laatste plaats door de penetratie in Afrika en de eigen exportrestricties. Er is een waanzinnige onderwijs capaciteit. The tiger moms voeden de biljoenen Chinezen op. Het heeft een waanzinnige cultuurgeschiedenis, filosofische traditie en duizenden jaren bestuurstraditie. De volgende president wordt door de Amerikaans diplomaten beschreven als de the man who gets the ball in the goal. Hij was ook de organisator van die spectaculaire Olympische Spelen. We weten met welke mensenrechtenaspecten dat gepaard ging, maar het was een spektakel. Dat belooft wat. Het is ook het land van de grote sociale verschillen. Ook daar worden zoals het bij China past, grootschalige massale programma's tegenaan gegoooid. Gelukkig richten die zich voor het eerst ook op de situatie van de migrantenarbeiders. Er is veel aan de gang.

Bij zo'n land past een assertiever buitenlandbeleid dan wat we de laatste jaren zien. Ik vond de opmerking in de kabinetsbrief zo mooi: China heeft een buitenlandbeleid met een zeer langetermijnperspectief. Een land als China kan zich dat veroorloven. Dat maakt het ook lastiger om daar op de Europese manier zaken mee te doen die de keiharde handel ontstijgen. De ASEAN-vrijhandelszone is gecreëerd. Er ligt een economisch potentieel van vrijhandel wat haast mijn verbeelding te boven gaat. Die omvang

heeft de wereld niet eerder gekend. Het land is een waanzinnige investeerder in Europa en gaat mogelijk een rol spelen bij het hoofd bieden aan de economische crisis hier. Het heeft de VN-resolutie tegen Libië gesteund. Welke actie wordt ondernomen om Chinese steun te verwerven voor een Syrië-resolutie? Nu de Arabische Liga Assad zo duidelijk heeft laten vallen en Jordanië zelfs oproept tot zijn aftreden, heeft Syrië weinig vrienden meer in de wereld waar China zich solidair mee moet tonen in haar VN-Veiligheidsraadrol. Gelet op de acuutheid van de situatie in Syrië wil ik graag van de minister horen welke stappen daar bij wijze van spreken vandaag nog op kunnen worden ondernomen.

Er komt een EU-Chinatop aan, ik weet niet precies wanneer. Staat Birma daar op de agenda? Ook daar heeft China een grote vinger in de pap. Ik geloof dat China tegen Europa aankijkt als een verzameling losse landen, die het liefst bilateraal zaken doen. Dat zie je terug in het verloop van de EU-Chinadialoog. Die levert weinig op. Hoe moet daar verandering in komen? Het helpt niet als de EU niet eendrachtig optreedt. De heer Pechtold legde net de vinger op de zere plek. De vierde export van China gaat naar Nederland, de zesde import van China komt uit Nederland. De Rotterdamse haven en China doen waanzinnige zaken. Nederland heeft er inmiddels niet alleen een ambassade maar ook drie consulaten en zeven Netherlands Business Support Offices (NBSO's). Het parlement mag er misschien na drie jaar aandringen ook een keer op bezoek.

Ik zou zeggen: alle ballen vooruit met de ontwikkeling van die bilaterale relatie. Maar doe het op zijn Europees. De Europese manier van handeldrijven is niet alleen de hardware verkopen. Er komt wat software bij, de software van het mvo. Dat wordt met name een grote uitdaging als je ook uitbreidt met je aanwezigheid in West-China. Mijn vraag geldt voor alle Nederlandse aanwezigheid in China. Hoe vullen die de mvo-agenda in, waar de SER net prachtige aanbevelingen voor heeft gedaan? Hoe krijgt dit permanente uitwerking in de praktijk? Ik zie dat de ambassade in Beijing wel mvo-bijeenkomsten organiseert, maar een bijeenkomst hier en daar is wat anders dan een permanente praktijk toepassen in je handelen, ook voor die NBSO's.

Over de mensenrechten is al veel gezegd. Als we van het kabinet een brief van acht bladzijden over China krijgen en één bladzijde daarvan gaat over mensenrechten, vraag ik me af hoe het zit met de balans. Wat mij betreft mag het evenwichtiger en gaat het de volgende keer ook acht bladzijden lang over de mensenrechten. Er is veel aan de hand. Er is een enorme arrestatiegolf sinds de Arabische ontwikkelingen. De vrijheid van meningsuiting wordt stevig aan banden gelegd. Bloggers krijgen met censuur te maken, telecombedrijven moeten op censuurskursus, een Nederlandse ambassadebijeenkomst over bloggers kon niet doorgaan ook al was het in beslotenheid. Mijn vraag is eigenlijk hoe Nederland hier zichtbaar mee door gaat, voor de bescherming van de mensenrechtenverdedigers, voor de bloggers en met name voor de minderheden. Ik ben ook net op het Plein geweest. Tibet verdient speciale aandacht voor alle vijf de punten van de petitie, tot en met meer autonomie. Ik wil graag een publiekelijke verklaring, die bilateraal de zorgen uitspreekt over de situatie van de monniken en de onderdrukking waarmee zij te maken krijgen. Ik wil graag een reactie van de minister.

Een volgende punt is de kennis over China. Hoe staat het daarmee? Leren onze studenten goed Chinees spreken en bestuderen zij de cultuur goed? Zijn er voldoende docenten en studieplaatsen voor? Zo kunnen we een actieve people-to-people en student-to-student exchange bevorderen. Is daarvoor een speciale stimulans vanuit het kabinet om de omvang te doen toenemen?

Tot slot noem ik de culturele samenwerking. Ik heb gezien hoe het kabinet actief de motie heeft overgenomen om tijdens de Wereld Expo een tentoonstelling van kritische kunstenaars in te richten. Dank daarvoor. Mijn vraag nu is of het kabinet mogelijkheden ziet zulke culturele

samenwerking een meer permanent karakter te geven. Kan daarbij speciaal ruimte worden ingeruimd voor kunsten van de Tibetanen en de Oeigoeren, opdat die straks niet alleen nog maar in musea en sprookjesboeken te zien zijn? Graag hoor ik een reactie van het kabinet hierop.

De heer **Ten Broeke** (VVD): GroenLinks schetst de fenomenale omvang van de betekenis van China in economisch-financieel en in machtspolitiek opzicht. Vervolgens vraagt mevrouw Peters om steun voor de resolutie tegen Syrië. Ik zou daar misschien ook Iran aan kunnen toevoegen. Het mvo-beleid moet richting China worden uitgevent. China moet worden gewezen op zijn rol als vervuiler als grote producent. We moeten de mensenrechtendialoog opnieuw benadrukken. We moeten naar de Tibetanen kijken, we moeten kunstenaars de ruimte geven. Dat wringt wat mij betreft een beetje. Je moet toch op een gegeven moment een keuze maken? Het kan niet allemaal. We kunnen niet alles tegelijkertijd realiseren. Moet mevrouw Peters niet gewoon een keuze maken?

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): In het buitenlandbeleid van GroenLinks ligt de ambitie om, als je als Nederland handelt met de rest van de wereld, dat op een andere manier te doen dan wat China doet in Afrika. Je kijkt naar de transparantie die een telecombedrijf of een electronicabedrijf als Philips betracht. Dat is een totaal andere wijze van opereren dan hoe de Chinese multinationals werken en met de telecombedrijven omgaan. Die ambitie heb ik ook voor het Nederlands handelen met China. Ik denk dat dit een kenmerk is van de wijze waarop een Europees land als Nederland de rest van de wereld tegemoet treedt. Er zijn tal van succesvolle voorbeelden waarop je internationaal mvo in de praktijk kunt brengen. De SER heeft er zin in, VNO-NCW heeft er zin in. Waarom zou de VVD op de rem gaan staan?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Mijn bedoeling is in het geheel niet om op de rem te staan. Mijn bedoeling is mevrouw Peters te ontlocken dat we behalve naar hooggestemde idealen, die ik voor een groot deel met haar kan meevoelen, ook kijken naar wat pragmatisch te bereiken valt. Het lijkt mij onmogelijk om heel de agenda die ze hier ontrolt te realiseren vanuit de positie die zij al eerder beschreef, die Nederland en het falende Europa in de ogen van de Chinezen hebben. Dan vraag ik of we vandaag als Kamer niet moeten kiezen. Moeten we niet één ding eruit halen, waarvan we zeggen dat we daarin wel het verschil kunnen maken?

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Waar een wil is, is een weg. Hier is geen pad van praktische onmogelijkheden. Dit is slechts een kwestie van de politieke schouders er onder zetten en het gewoon gaan doen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voorzitter. Toen in 1975 aan de Chinese premier Zhou Enlai werd gevraagd wat de betekenis was van de Franse revolutie, was zijn antwoord «too early to tell». Daarmee is meteen het langetermijnperspectief van de Chinezen aangegeven. Het interessante is dat zij voor de positie van hun land inderdaad een termijn in ogenschouw nemen van vele generaties. Tegelijkertijd geven ze op dit moment blijk van grote nervositeit over de nabije toekomst. Ik kan de wijze waarop binnenslands wordt opgetreden tegen dissidenten, minderheden, tegen religies en andere culturen, tegen journalisten en advocaten, alleen maar duiden als blijk van nervositeit van de autoriteiten of dit wel goed gaat. Ik denk dat er redenen zijn waarom de Chinezen dit denken. Die hebben te maken met de binnenlandse spanningen, de enorm gegroeide verschillen tussen arm en rijk, de enorm gegroeide verschillen tussen stad en platteland, spanningen ook in de partij en spanningen in de economie. Een aantal collega's wees er al op. China heeft te maken met een credit crunch. We spreken steeds over de grote hoeveelheden spaartegoeden

van de Chinezen, maar er zijn nu bij vele Chinese bedrijven miljardenproblemen door slechte leningen. Het is nog maar de vraag of China eindeloos leningen aan ons en aan de Amerikanen kan verstrekken. Daarmee zou het Chinese probleem meteen de mondiale economische crisis kunnen verergeren, en serieus kunnen verergeren. Er wordt nog steeds teveel gerekend op China.

Dit is in algemene zin de achtergrond van de situatie in China. Nederland heeft op dit punt ook een probleem. We zijn een land met in verhouding tot andere Europese landen belangrijke handelsbetrekkingen met China, maar we zijn ook een land met een trauma op het punt van de mensenrechten in China. Toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Hans van Mierlo sprak in 1996 in de VN-Mensenrechtenraad namens de EU. Hij sprak daar harde woorden over de slechte mensenrechtensituatie in China. Vervolgens werd hij in de steek gelaten door een aantal EU-lidstaten, Frankrijk voorop, die in hun bilaterale bijdrage allemaal afstand namen van de kritiek van Nederland. Het gevolg was dat Nederland een tijd lang enorme klappen kreeg in de handelsrelatie met China. China nam wraak op Nederland. Ik denk dat dit trauma ons als land nog steeds parten speelt. In de visie van mijn fractie is het enige antwoord op dit trauma een Europese stem.

We kunnen ons op allerlei andere gebieden bilateraal van alles permitteren en nog worden gezien als belangrijke speler, maar China kijkt naar Europa met grote meewarigheid. Dat is juist omdat Europa nooit met één stem spreekt, juist omdat Europese landen vanwege die disbalans in de handelsrelatie met China denken dat ze voor hun eigen hachje moeten zorgen. Dat maakt de Europese stem op het punt van de mensenrechten veel te krachteloos. Hier is nog een wereld te winnen. Daaraan voorafgaand speelt de wens om dit in Europa in te brengen. Natuurlijk leidt dit ertoe dat je als land inconsequent bent, want op andere dossiers doe je het niet. Ik ben het met de heer Pechtold eens. Soms verdriet het mij ook dat Nederland aan de Europese onmacht bijdraagt door een excentrieke positie in te nemen, in beide betekenissen van het woord. Voor de langetermijnrelatie van de EU met China en van Nederland met China is één Europese stem nodig. Het grappige is dat de Chinezen zelf ook vragen om een Europese stem, want ze willen niet alleen maar veroordeeld zijn tot de bilaterale verhouding met de VS. Ze zouden graag een derde wereldspeler zien. Zij willen liever niet dat die derde wereldspeler India is. Daar hebben ze historisch een ingewikkelde relatie mee.

Europa kan dit alleen maar doen vanuit de eigen waarden. Je kunt met mij uren praten over de receptorbenadering, waar de minister in gelooft en ik niet, maar je kunt dit alleen doen op basis van de eigen waarden. Dus moet je de mensenrechten centraal stellen in die dialoog. Niet de mensenrechten als vuurpijl, als geloofsverklaring of als kreet, maar de mensenrechten als onderdeel van een langetermijnstrategie om verbeteringen tot stand te brengen. Daarbij moet het gehele instrumentarium dat ons ter beschikking staat worden ingezet. Publiekelijk aanklagen of anderszins, spreken achter gesloten deuren of niet, alle instrumenten zullen door Europa moeten worden ingezet. Aangezien de Chinezen de EU duidelijk als partner en speler willen, biedt dat de EU een voet tussen de deur om hier met de Chinezen over te praten. We hebben daar binnenlandse politieke belangen bij in China.

Ik sluit me aan bij de opmerkingen die zijn gemaakt over de deplorabele situatie van de Tibetanen. Het is in Tibet inmiddels een essentiële strijd. Het gaat om het voortbestaan van een volk. Het speelt zich af langs de lijnen van religie en kloosters en de verschrikkelijk gruwelijke zelfverbranding. De Kamerleden moeten zich voorstellen wat het betekent voor een boeddhist om zichzelf in brand te steken, en gelooft in reïncarnatie. Al die zaken hebben te maken met de existentiële angst of Tibetanen nog kunnen overleven in dit China. Ik vind dat Europa met haar geschiedenis begrip moet tonen en activiteiten moet ontplooiën om anderen ertoe aan

te zetten respect te tonen voor de culturele, religieuze en andere minderheden in het land. Dit moet centraal staan in het buitenlandbeleid van de EU. Ik vind de eisen van de Tibetaanse gemeenschap meer dan gerechtvaardigd. Ik hoop dat Nederland zich hiervoor wil inzetten, ook in Europees verband. Niet voor het kortetermijngevoel dat je demonstrerende op het Plein tevreden kunt stellen, maar voor het langetermijnbelang dat volkeren ook als ze niet de macht hebben in een land, een overlevingskans hebben en de ruimte krijgen zichzelf te zijn en zichzelf te ontplooiën.

China is een van de belangrijkste wereldspelers van morgen en overmorgen. De ontwikkeling zal niet lineair naar boven zijn. Er zullen dips in komen, die wij zullen merken. Die lijken er nu al te komen. Het investeren in een langjarige strategische relatie met dit land is in het belang van ons en van hun inwoners, ook in het belang van regionen die grenzen aan de EU. De Chinese invloed in Rusland neemt zeer, zeer snel toe. De Chinese invloed in Afrika neemt zeer, zeer snel toe. Dat heeft in Afrika tot gevolg dat mensenrechten steeds meer worden gemarginaliseerd. Steeds een strijd om grondstoffen in Afrika een strijd waarbij gezegd wordt dat een goed bestuur, democratie en mensenrechten even moet wachten, totdat die strijd beslecht is. Daarmee worden ook de kansen voor Afrika beperkt en gelimiteerd. Daar bestaat een direct en een vitaal belang van Nederland en de EU. Daarom vraag ik duidelijke inzet van het Nederlandse kabinet en van deze minister, die zich nog niet heeft uitgelaten over de mensenrechten in China.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik ondersteun de oproep van de heer Timmermans. Hoe wil hij met al zijn ervaring, waar we net ook van konden genieten toen hij zijn visie gaf op China, los van hoe je de benadering typeert, het centraal stellen van het mensenrechtenbeleid vormgeven? Dit geldt in de contacten met China en het liefst vanuit Europa, maar tegelijkertijd willen we niet de megafoondiplomatie bedrijven die ons in het verleden zo is opgebroken. We willen niet die enorme opgestoken vinger voor hun gezicht zwaaien. Wat is de pragmatische benadering die leidt tot het beste resultaat? We kunnen dan niet alleen vandaag tegen de mensen op het Plein zeggen dat we er voor hen waren, maar we kunnen ze ook over een jaar nog in de ogen kijken en zeggen dat er wellicht wel iets ten goede veranderd is.

De heer **Timmermans** (PvdA): De Chinezen zitten ten aanzien van ons Europeanen met net zo'n trauma als veel landen in de Arabische wereld. Europese mogendheden en Amerikanen hebben in de negentiende en begin twintigste eeuw gruwelijk huisgehouden in China. Miljoenen mensen zijn bewust verslaafd gemaakt aan opium. Dat was handelspolitiek. Er is bewust meegedaan aan slachtpartijen. Dat zijn dingen die in het Chinese geheugen gegrift staan. De benadering van gelijkwaardigheid is heel belangrijk. Als Europa zwakker staat en we gaan toch preken, worden we weggehoond en vernederd. Zelfs de Amerikaanse president is vernederd in een gesprek met de Chinezen. Je zult je eigen kracht moeten organiseren. Dat kan alleen nog maar Europees. Als krachtige Europese macht zul je de Chinezen tegemoet moeten treden. Je moet ze op gelijk niveau recht in de ogen kijken, doordat je sterk bent maar ook accepteert dat zij sterk zijn. Je moet hun sterke rol erkennen, dus inderdaad niet meer spreken over een opkomende economie. Dat is echt klinkklare nonsens. Zij kunnen ons ook niet zien als neergaande economie, als ze op gelijkwaardige wijze met ons willen omgaan. Je moet ze als een gelijkwaardige wereldspeler zien, waarbij je problemen bespreekbaar maakt. Mijn ervaring met Chinezen is dat je veel tegen ze kunt zeggen. Ze zeggen ook veel terug. Daar moet je dan tegen kunnen. Die vorm van dialoog vind ik belangrijk. Dat is niet preken, maar wel de dingen benoemen en accepteren dat dit pijnlijk is. Ik merk in de diplomatie dat we steeds meer moeite

hebben onszelf het ongemak te gunnen van het aan de orde stellen van zaken die de partner liever niet wil horen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Gelijkwaardigheid en respect zijn voor de heer Timmermans twee belangrijke noemers die hij als aanbeveling meegeeft op het moment dat je het mensenrechtendebat centraal wilt blijven stellen. Mag ik hem ook een ander oordeel vragen? Hij zei al iets over de zittende Amerikaanse president die inderdaad een zeperd heeft gehaald toen hij in China sprak over mensenrechten. Ik zou niet willen zeggen dat hij werd vernederd. De vorige Amerikaanse president deed het anders, met alles wat we van hem kunnen denken. Hij sprak op eigen grondgebied over de mensenrechten en deed dat toen hij eenmaal in China was aangekomen achter gesloten deuren. Welke benadering kiest de heer Timmermans?

De heer **Timmermans** (PvdA): Het probleem dat wij hebben bij de Amerikanen is dat het bespreken van mensenrechten in het buitenland te vaak is verworpen tot een genoegdoening voor wensen in het binnenland. Begrijpt de heer Ten Broeke wat ik bedoel? We spreken er over op een manier, omdat dat hier van ons wordt gevraagd. We denken dus niet na over wat we daar willen bereiken met onze discussie over mensenrechten. Ik ga geen oordeel uitspreken over Amerikaanse presidenten, want ik kan de effectiviteit van het optreden niet beoordelen. Ik wil de heer Ten Broeke graag gelijk geven als hij zegt dat declaratoire benadering niet per se beter is dan een benadering achter gesloten deuren, van kleine stappen, op lange termijn. Op het moment dat mensen worden gedood, dat mensen worden opgesloten, dat mensen zichzelf verbranden, moet je dat wel meteen adresseren. Je kunt niet zeggen dat die mensen er niets aan hebben, dat we wachten tot over twintig jaar en dat het dan wel goed komt.

Minister **Rosenthal**: Voorzitter. Dank aan de Kamerleden voor hun inbreng in eerste termijn. Rond China volg ik graag de lijn die door de heer Ormel is aangekaart. We kijken naar de drie pijlers van buitenlands beleid, zoals het Nederlandse kabinet die vorm en inhoud geeft: veiligheid en stabiliteit, welvaart, mensenrechten. We doen dit in evenwicht. Het valt mij wel op dat als ik over het ene punt spreek, ik dat al meteen moet verbinden met het andere. Het loopt voortdurend door elkaar heen. Ik probeer ze uit elkaar te halen, maar ze zijn continu met elkaar verweven, ook in de dagelijkse contacten met China.

Het begint met een aantal feitelijke constatering, die al zijn gedaan. Praten over een opkomende economie, een opkomende mogendheid, is ver achter de feiten aanlopen. We hebben inderdaad te maken met de tweede wereldeconomie waar het bruto nationaal product (bnp) betreft. Toen ik een paar weken geleden in Japan was, viel me het voorbij streven van Japan in Azië op. Het is de grootste economische macht in Azië. We moeten ook rekening houden met het feit dat het Chinese inwonertal 90 keer groter is dan dat van Nederland. Dit klinkt ook door in de opmerkingen van de heer Timmermans. Het bnp van China is nu om en nabij de 7 000 mld. Wij zitten op 580 mld. De economische kant verbindt zich met de politieke en ook met de mensenrechten. De economische groei in China is naar verwachting voor de komende tijd tussen de 8% en 10%. Sommige experts uit China die ik heb gesproken zeggen dat die groeicijfers wel wat kunnen of moeten terugvallen naar 6 tot 8%. Het is maar hoe je het bekijkt, bijvoorbeeld vanuit de vergrijzing. De Chinezen beseffen dat ze de groei op bepaalde punten zullen moeten matigen vanwege ecologische omstandigheden. Dat zijn ze zich zeer bewust. Een derde punt dat sterk speelt is dat met de opkomst van de economie en de binnenlandse markt het prijsniveau onherroepelijk opkruipt. De middenklasse bevecht zijn plaats. Dit zijn temperende factoren, maar je ziet de

verschillen in vergelijking met het groeipercentage dat wij verwachten voor Europa.

China is door dit alles in elk geval assertiever geworden, als het niet altijd al assertief was. Daarmee is niet alleen de economische kracht een factor van betekenis, maar ook de politieke invloed. Dat leidt tot problemen, maar vooral ook tot kansen. Het leidt ook onherroepelijk tot onderlinge afhankelijkheid. De groei van China leidt tot een toenemende rol op de financiële markten. Ik kijk naar de verbinding tussen de politiek en de economische kant, dat kan niet anders. Die rol is merkbaar in Europa en de VS. Op de concrete vraag van de heer Van Bommel hierover moet ik zeggen dat het voor China op dit moment wait and see is, en niet anders dan dat. Of dat betekent dat ze vooruit kijken voordat ze iets in de richting van Europa zullen doen, dat moeten we afwachten. Op dit ogenblik is er nog geen cashflow richting Europa.

Een probleem dat zich voordoet bij de Chinese groei is de enorme honger naar grondstoffen en naar het veiligstellen van de aanvoerroutes en alles wat daaraan vast zit. De honger naar grondstoffen merken we mondiaal. Dat is ook aangekaart door sommige woordvoerders als een probleem. Dat onderkennen we. We zien land grabbing, het simpelweg opkopen en exploiteren van grond in vele gebieden van de wereld: Afrika, Kazachstan, de Hoorn van Afrika en Australië. Dat levert grote problemen op. De heer Ormel noemde dit punt terecht. We zien dat China met sommige grondstoffen politiekeconomische kaarten trekt. Dat geldt in het bijzonder bij de zeldzame aardmetalen, waarbij men bij een territoriaal conflict met Japan de export van rare earth heeft stilgelegd. Op dat punt is het verontrustend dat in de productie van die zeldzame aarde een terugval is geweest van 72% in 2010. Dit zijn problematische zaken, waarvoor we onze ogen wijd open moeten houden.

De heer **Ormel** (CDA): Het is goed om de ogen wijd open te houden. Tijdens de vorige begroting heb ik gepleit voor oprichting van de International Rare Metal Agency (IRMA). De zeldzame metalen zorgen niet alleen voor een economisch risico, maar ook voor mogelijke mensenrechtenschendingen. Het heeft een-op-een te maken met de situatie in Afrika, bijvoorbeeld in het Grote Meregebied. Er moet liefst in VN-verband worden nagedacht over de manier waarop wij als wereldgemeenschap omgaan met zeldzame grondstoffen. Heeft de minister wat gedaan met deze gedachte, of houden wij alleen de ogen open?

Minister **Rosenthal**: Ik heb daar het nodige aan gedaan, mede in samenwerking met collega Verhagen. De heer Ormel vindt dat terug in de poging om uitvoering te geven aan de motie-Nicolai/Ormel over het grondstoffenbeleid. Ik herinner me heel goed dat de heer Ormel daar volop aandacht voor heeft gevraagd bij de vorige begrotingsbehandeling. Dit heeft geleid tot de Grondstoffennotitie. Daar proberen we nu uitvoering aan te geven. Daar zit de strategische kant heel zwaar in. Ik heb nog een paar punten omtrent de politieke positie van China en de internationale veiligheidskant. In China's relatie tot Taiwan, houdt het Nederlandse kabinet vast aan de one China policy. Dit betekent territoriale integriteit van China en tegelijkertijd tevredenheid over het feit dat gaandeweg wat gebeurt in de handelsrelatie tussen China en Taiwan. Voor Nederland geldt dat we geen diplomatieke betrekkingen hebben in Taiwan, geen ambassade, ook niet wanneer sommige mensen in Nederland dit anders zouden willen.

In de internationale constellatie waarover door verschillende woordvoerders vragen zijn gesteld, bestaat teleurstelling over de positie van China met betrekking tot Syrië. Daar hebben we het meermalen over gehad. Het lijkt er gaandeweg op dat China de enige overgebleven grote mogendheid is, die zo ver weg blijft van stappen tegen Syrië. De laatste berichten zijn dat Rusland een beetje begint te bewegen. De Chinezen

lopen achter en zitten in de internationale gemeenschap in een nogal geïsoleerde positie. We moeten kijken of ze dit vol zullen willen houden. Natuurlijk wordt er op alle fronten druk uitgeoefend op China om te bewegen, ook via de VN. Ik kom bij Iran. Natuurlijk zouden we het anders willen, maar China heeft in de E3+3 meegedaan en is blijven meedoen. Ook daar doen we pogingen om ze erbij te houden. Een derde loot aan de stam voor de internationale spanningen die er zijn, is Zuid- en Noord-Korea. China trekt nogal de kaart van Noord-Korea. Het is een gunstig teken dat de vicepremier van China enkele weken geleden, op 25 oktober, met de Noord-Koreanen heeft gesproken over het lostrekken van het zogeheten zespactijvenoverleg. Het alleen maar negatief aanpakken lijkt mij niet verstandig. Tegelijkertijd moeten we open oog houden voor het feit dat er regionale spanningen zijn, ook in de Zuid-Chinese zee. Stabilisatie is daar van groot belang. Voor Nederland geldt dat we bijvoorbeeld merken dat er in de piraterijbestrijding goede samenwerking met de Chinezen is. Er zijn contacten omtrent de operationele aspecten daarvan. Een vooruitblik naar zaken die ons te wachten staan is van groot belang. Behalve het feit dat wij volgend jaar 40 jaar diplomatieke betrekkingen op ambassadeursniveau hebben met China, is de te verwachten leiderschapswisseling in Beijing in 2012 van mondiaal belang. Zonder ons met de interne aangelegenheden van China te bemoeien lijkt het aannemelijk dat Xi Jinping daarin een hoofdrol zal gaan spelen. Ik wijs de Kamer ook op de burgemeester van Chongqing, Bo Xilai. Hij wordt beschouwd als de man die meer uit de midden en lagere lagen van de bevolking voorkomt. Hij klopt ook aan de deur van de Chinese macht. De verwachting is dat er wat dat betreft twee sterren aan het firmament zullen zijn. Zij gaan grote betekenis hebben in China, ook omdat Bo Xilai vooral in de decentrale machtsstructuur zijn machtsbasis vindt. Hij voert waarachtig een openbare campagne om hoog op de lijst te komen van de top van de partijstructuur.

Ik kom bij de economische zaken. Natuurlijk constateren wij in de bilaterale relaties een forse negatieve handelsbalans met China. Onze uitvoer staat op 5 mld. en de invoer staat op 30 mld. Dat maakt nogal wat uit. Tegelijkertijd is het zo dat de Chinezen hier 6 000 banen brengen. Ze investeren 600 mln. Er zijn 290 Chinese bedrijven. Voor Nederland geldt dat we bij investeringen in China fors aan de maat zijn met zo'n 6,5 mld. Dit moet meer kunnen zijn.

Vanuit Nederland intensiveren wij onze zogeheten economische diplomatie in China. Wij laten diplomaten meer werk maken van de studie van Chinese cultuur en Chinese taal. Onze diplomaten kunnen in het grote China hun goede werk zo nog beter doen. Ik wijs erop dat de ambassade in Beijing hoog aangeschreven staat, niet alleen bij onszelf, maar ook bij andere landen. Onze ambassade heeft niet voor niets vorig jaar een prijs gekregen van VNO-NCW als een van de meest effectieve ambassades. Er wordt vanuit de ambassade zeer veel inspanning gepleegd op mensenrechtengebied. Ik ben dan bij het derde ankerpunt aangekomen. Er worden seminars gegeven, die worden gestimuleerd op Chinese universiteiten en wat dies meer zij. Nederland loopt daarin voorop. Wij zijn voornemens een consulaat-generaal te openen in West- danwel Midden-China. De economische zwaartepunten in China gaan geleidelijk aan in die richting.

De heer **Ormel** (CDA): Ik dank de minister voor zijn antwoord over de inspanningen om het economisch verkeer te bevorderen en om de handelsbalans in evenwicht te brengen. De vraag die ik heb gesteld was of er door het kabinet wordt nagedacht over een strategische visie op Chinese investeringen in Nederland. Het is niet allemaal zonneshijn. Het zou zo kunnen zijn dat China in bepaalde vitale sectoren van de Nederlandse economie oververtegenwoordigd raakt. Met berichten over

trainingen in cyberoorlog in China maakt dit dat wij als Chinezen moeten kijken naar de langetermijnvisie, en niet alleen naar het kortetermijngewin.

Minister **Rosenthal**: Ik ben het geheel met het perspectief van de heer Ormel eens. Onze strategische koers op economische vlak zet in op hetgeen we kunnen doen in de zogeheten topgebieden die wij hebben geïdentificeerd. Dit zeg ik mede namens collega Verhagen. Hier is over gesproken toen de vierde man in de hiërarchie van China hier een paar weken geldt was, de heer Jia Qinglin. We letten daar ook op bij het aandeel dat China neemt in allerlei belangen in Nederland. Het gaat om een strategie voor onze bilaterale relaties met China, waarbij we niet alleen kijken naar de puur economische kant maar ook naar de politiek strategische c.q. de geopolitieke kanten. Dit proberen we in ons beleid te reguleren en te kanaliseren.

De heer **Ormel** (CDA): Iets concreter: vindt het Nederlandse kabinet het onwenselijk en zal het kabinet het tegenhouden als bijvoorbeeld China een meerderheidsbelang zou krijgen in de Nederlandse telecomsector of in de Rotterdamse haven? Wordt daar over nagedacht en wordt er dan dus soms ingegrepen om te voorkomen dat dit gebeurt?

Minister **Rosenthal**: Daarover wordt nagedacht, dat is zonneklaar. Ik wijs erop dat Nederland niet zoals de VS een national securityclausule kent voor investeringen vanuit het buitenland. Daar zijn we op dit ogenblik niet aan toe.

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Ik waardeer al hetgeen de minister beschreef rond diplomaten, maar mijn vraag betrof nu juist het internationaal mvo, op de consulaten-generaal, in die NBSO's. Hoe krijgt dit invulling in de dagelijkse praktijk?

Minister **Rosenthal**: Allen die op ambassades van Nederland werken, op de NBSO's of de consulaten, zijn volledig op de hoogte van het feit dat voor het Nederlandse kabinet mvo hoge prioriteit heeft, gekoppeld aan zaken als de vier ILO-pijlers, de OESO-beginselen die daarmee overlappen. Overigens hebben we morgen een algemeen overleg over mvo. Dit soort zaken wordt aan de orde gesteld als het kabinet spreekt met bedrijven over investeringen in China. Dat is niet alleen een kwestie van het Nederlandse kabinet, maar ook van de werkgevers- en de werknemersorganisaties. Het Nationaal Contact Punt mvo is een belangrijk schakelpunt. Kortom, er is aandacht voor en er wordt op gelet dat we niet uit de bocht vliegen.

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Dit antwoord krijg ik vaker van de minister. We zijn op de hoogte van de OESO-richtlijnen, we schenken prioriteit aan het beginsel van mvo. Dat was niet mijn vraag. Net als met de mensenrechten is het één ding om verdragen te hebben en een tweede om een handboek te hebben dat je helpt om het in de dagelijkse praktijk te brengen. Hoe gaat mvo in de dagelijkse praktijk als je in China zit?

Minister **Rosenthal**: We gaan naar een herhaling van zetten die we al vaker hebben gehad. Voor bedrijven die willen handelen in welk land dan ook, is het welbegrepen eigenbelang om aan mvo te doen, nog los van de morele en ethische kanten die daaraan zitten. Een bedrijf dat dit niet doet komt zichzelf tegen. Daar zijn alle mensen uit het Nederlandse bedrijfsleven zich gaandeweg meer dan voldoende van bewust. Ik heb daar geen zorgen over.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): In het kader van mvo gaat het natuurlijk niet alleen over Nederlandse bedrijven die daar investeren en werkzaam zijn, maar ook in Chinese bedrijven die producten op de Nederlandse en Europese markt aanbieden. Ik heb het gehad over de Laogai-producten, die zijn gemaakt met dwangarbeid. Hoe denkt de minister dat wij inzicht kunnen krijgen in de producten die in Europa en in Nederland in de schappen liggen? Hoe kunnen we garanderen dat ze voldoen aan de ILO-normen?

Minister **Rosenthal**: Ik vrees dat ik de heer Voordewind niet behulpzaam ben met de mededeling dat in de Chinese regelgeving van 1991 al is vastgesteld dat men geen producten mag exporteren, die worden geproduceerd door gevangenen. Ik wijs erop dat die regelgeving er is. Als China zo'n lange juridische traditie kent, ga ik er maar vanuit dat ze zichzelf in elk geval aan die regels houden. Als het anders zou zijn, zou dat een probleem zijn.

In- en uitvoer zijn kwesties die primair op Europees vlak liggen. Als het om handelspolitieke zaken gaat is het geen kwestie van bilaterale maar vooral van Europese aanpak. De Europese Commissie heeft voor dit onderwerp een werkgroep ingesteld. Wij steunen het werk daarvan met kracht. We willen zo snel mogelijk tot resultaat komen. Er wordt een onderzoek gedaan met de non-gouvernementele organisaties (ngo's). Wij hopen dat dit onderzoek snel klaar zal zijn en dat de resultaten bekend zullen worden. Uiteraard zullen daaraan de nodige conclusies worden verbonden.

De heer Van **Bommel** (SP): De minister spreekt zijn vertrouwen uit in het optreden van Nederlandse bedrijven in China. Hij stelt dat het welbegrepen eigenbelang is van bedrijven. Vertrouwen is goed, maar controle is beter. Op welke wijze ziet het Nederlandse kabinet erop toe dat de OESO-richtlijnen worden gevolgd door Nederlandse bedrijven?

Minister **Rosenthal**: Vertrouwen is van groot belang, zeker wanneer dat vertrouwen gekoppeld is aan het welbegrepen eigenbelang van die bedrijven. Controle is natuurlijk ook van belang, maar is voor mij secundair. Vanuit het Mensenrechtenfonds worden in China projecten gefinancierd op het gebied van arbeidsrecht en werknemersbelangen. Onder het nieuwe mensenrechtenbeleidskader gaan in 2012 ook mvo-projecten van start. Ik houd twee dingen staande. Ik blijf hameren op het welbegrepen eigenbelang. Ik mag er daarnaast vanuit gaan dat als er misstanden zouden zijn, die dan aan het licht komen. Daar vertrouw ik op, daar is voldoende druk op. Als dit het geval is laat het Nederlandse kabinet niet na handelend op te treden. Dat is waar het om gaat. Het lijkt mij sterk dat we een Nederlandse mvo-inspectie in China te gaan installeren.

De heer Van **Bommel** (SP): Dit vind ik geen bevredigend antwoord. De minister spreekt zijn hoop uit, zijn vertrouwen. Wanneer er misstanden zouden zijn in bedrijven die Nederlanders exploiteren in China, vaak in coproductie of joint venture met China, heeft hij de hoop dat die misstanden worden gemeld. Alsof werknemers die slecht worden behandeld in Nederlandse bedrijven in China een mailtje sturen naar de helpdesk van Buitenlandse Zaken. Ik zie dat niet gebeuren. Ik vind dit geen realistisch scenario. De Nederlandse regering moet zich op dit punt actiever opstellen. Ik heb het helemaal niet over het sturen van commissarissen van Buitenlandse Zaken die dan inspecties gaan uitvoeren in bedrijven daar. Verantwoording vragen aan bedrijven die opereren in China is het minste wat de minister kan doen. Waarom is hij op dit punt niet actiever?

Minister **Rosenthal**: Er wordt voortdurend over dit onderwerp gecommuniceerd tussen de Nederlandse overheid en het Nederlandse bedrijfsleven, zowel het bedrijfsleven in Nederland als het bedrijfsleven dat exploiteert en produceert in andere landen. Ik heb geen reden daar een slecht gevoel bij te hebben, het gevoel dat Nederlandse bedrijven zich op dit punt schuldig zouden maken aan het creëren van misstanden. De afspraken zijn verankerd in ILO-richtlijnen enzovoorts. Het zit tussen de ogen en de oren van het Nederlandse bedrijfsleven. Ik wijs erop dat Nederland in de absolute top zit in de internationale ranglijsten die zijn gemaakt voor mvo. Laten we ons vooral richten op de zaken waar we nog veel te winnen hebben. Dat is niet op dit punt. Ik houd dat staande, ik ben daar koppig in.

De heer Van **Bommel** (SP): Ik vertrouw niet op het goede gevoel dat de minister hierbij heeft. Ik overweeg echt met een nader voorstel te komen om op dit punt via het kabinet meer te vragen van Nederlandse bedrijven.

Minister **Rosenthal**: Hiermee ben ik door de hoofdpunten van de economische aangelegenheden heen. Ik laat een aantal zaken die spelen op Europees niveau in de handelspolitiek omwille van de tijd liggen. De assertiviteit van China is zeer stevig. Van onze kant worden op dit vlak dus steeds meer diplomatieke inspanningen gevergd. Ik ga door naar het derde ankerpunt, de mensenrechten.

De heer **Pechtold** (D66): Ik vind dit wel tekenend. Nu gaat het juist over wat Europa kan, en hoe we meer kunnen samenwerken. Een aantal fracties heeft daarvoor gepleit, overigens niet alleen op het punt van economie maar juist ook in relatie tot mensenrechten. En wat zegt de minister? Dat laat ik rusten. Ik had hier een vlammend betoog verwacht. Ik had juist op dit punt verwacht dat de minister zou aangeven hoe hij in Europa gaat zorgen dat we met die 450 miljoen Europeanen meer tot een eensluidend standpunt, meer tot eensluidende politiek richting China komen. Wat is de agenda van de minister?

Minister **Rosenthal**: Ik wil daar op dit moment één opmerking over maken. China beschouwt zichzelf niet als een nationale staat, maar als een nationaal continent. Het land denkt continentaal. Het is al door sommige woordvoerders opgemerkt. Men kijkt ook naar Europa als een continent, als een gelijke partner. Wat dat betreft zijn de heer Pechtold en ik het volledig met elkaar eens. Daarom zijn economische relaties met China, de pogingen om te komen tot fair trade tussen Europa en China, van het grootst mogelijke belang. Het wegnemen van handelsbelemmeringen speelt ook. Het gaat er ook om dat de Chinezen de market economy status (MES) hebben aangereikt gekregen per 2016. Voor Chinezen speelt een langetermijnperspectief. Dan is 2016 een heel korte tijdsspanne. Wij moeten daarom erg uitkijken dat China de komende jaren niet op de handen blijft zitten, omdat die gelijkwaardige status dan als het ware vanzelf binnenloopt. Daarom zijn er veel inspanningen om met China tot handelspolitiek vergelijk te komen.

De heer **Pechtold** (D66): Ik gaf zelf aan hoe tekenend het is dat Europa op 25 oktober een EU-Chinatop afgezegd, omdat wij hier met onszelf bezig zijn. Mijn vraag aan de minister is of hij dit met mij eens is. Het getuigt toch van weinig urgentiegevoel richting China. Hoe wil Nederland voorop lopen in het versterken van de Europese gezamenlijke agenda richting China? Gaan we Lady Ashton wat vaker op het vliegtuig zetten, gaat de minister zelf zorgen dat er een agenda komt, wat mogen wij van de minister verwachten opdat Europa de continent tot continent-benadering ook gaat vormgeven?

Minister **Rosenthal**: Allereerst heel kort de diagnose. Daarmee kan ik onderstrepen hoezeer ik het met de bevindingen van de heer Pechtold eens ben. We zijn op Europees niveau inderdaad erg bezig met onszelf. Dit is ook nodig. Ik volg de premier die deze dagen in het Verenigd Koninkrijk is. Die zei dat we voor we het weten alleen nog maar bezig zijn met institutionele aangelegenheden op Europees vlak. Daarmee vergeten we de groei waar het vooral om moet gaan. Mijn hartenkreet is dat we, voordat we het weten, alleen maar naar binnen gericht zijn op Europees vlak, en vergeten we dat we in feite te maken hebben met mondiale zaken. China en Latijns-Amerika en andere landen in de BRIC-sfeer zijn volop bezig met ontplooiing en het stimuleren van groei en innovatie. Wij moeten beseffen dat we niet alleen maar met onszelf bezig moeten zijn. Daarom haal ik het appel dat de heer Pechtold doet naar me toe. Het is van groot belang dat we vanuit het Nederlandse kabinet een geïntegreerde koers hebben voor de politieke, economische en mensenrechtentkant in de richting van het continent China. Ik zal me daarvoor volop inzetten.

De vraag is of we niet vaker dan eens per jaar een discussie over China zouden moeten voeren met kabinet en Kamer. Als we over Europa bijna dagelijks bezig zijn, moeten we zo'n machtig land als China ook in de peiling houden. Ik voeg daaraan toe dat het bij China om één van de grote, maar niet om het enige land in Azië gaat. De noodzaak is er om onze inspanningen in balans te houden, evenredig. Ik doel op onze inspanningen richting China enerzijds en die naar bijvoorbeeld Japan en snel opkomende economieën als Vietnam en India aan de andere kant. Ik ben daar twee, drie maanden geleden geweest en heb geconstateerd hoe snel ook daar de ontwikkelingen gaan. In India spelen allerlei problemen die met economische groei verbonden zijn, maar India is in ieder geval een vibrerende, democratische staat.

Het derde ankerpunt is dat van de mensenrechten. Daarover zijn veel opmerkingen gemaakt, en terecht. De situatie van de mensenrechten in China levert een gemengd beeld op. Ik moet het zo zeggen. Ik voelde me wat dat betreft thuis bij een aantal opmerkingen van de heer Timmermans. Op het vlak van sociaaleconomische rechten wordt in China vooruitgang geboekt. Dat is een feit. Bijna tegen de verdrinking in ontwikkelt het rechtssysteem zich. De bescherming van burgers tegen misstanden schiet echter zondermeer nog tekort. Het blijkt dat vrijheden via de rechter vaak niet afdwingbaar zijn. Er moet zorg worden uitgesproken over de toename van arbitraire detenties. Ik wijs erop dat de EU daar met krachtige steun van Nederland de aandacht op vestigt. Op een aantal punten zijn de recente ontwikkelingen niet positief te noemen. Het is al gezegd: de Arabische transitie levert onzekerheid op, een zekere vrees bij de Chinese autoriteiten voor protesten en sociale instabiliteit. Dit geldt zeker in een aantal grensprovincies. Daar mag je de ogen niet voor sluiten. Relatief veel mensenrechtenverdedigers, advocaten, kunstenaars, schrijvers en andere activisten worden bedreigd en gearresteerd. Dat is wat het Nederlandse kabinet betreft een verkeerde, foute aanpak. Hoe kunnen wij vanuit Nederland effectieve, doeltreffende inspanningen plegen op het gebied van mensenrechten? Voor het Nederlandse kabinet geldt dat wij vooral in gesprek moeten zijn en blijven met de Chinese autoriteiten over deze problematiek. Ik kan de opmerkingen van de heer Timmermans herhalen. Dat ga ik niet doen, maar we moeten niet steeds alleen met het opgeheven vingertje rondlopen. Dat wil niet zeggen dat er niet strakke communicatie met de Chinese autoriteiten over misstanden et cetera aan de orde moet zijn. Dit geldt in de eerste plaats bilateraal, maar dit geldt als het om de doeltreffendheid gaat vooral op Europees niveau. Daar zet Nederland zich ten volle voor in. Anders dan de heer Timmermans hoop ik dat de uitvoering van de motie-Van der Staaij c.s. over de zogeheten receptorbenadering, die ook in een pilot richting China aan de orde is, aan de goede kant van de streep

zal staan. Het gaat om een benadering die het universaliteitsbeginsel volledig overeind houdt. We hebben hier al eerder over van gedachten gewisseld. Sterker nog, het is een benadering waarbij de Chinezen op de tekortkomingen in hun eigen beleid wordt gewezen, zoals ze dat zelf hebben geformuleerd. Een voorbeeld is het BuPo. De Chinezen horen dit verdrag te ratificeren. China hoort zich te gedragen naar de letter en de geest van de mensenrechtenverdragen waar ze zelf haar handtekening onder heeft gezet. Dat is de kern van de communicatie die wij proberen tot stand te brengen en in stand te houden met de Chinese autoriteiten. De eerste signalen die wij inmiddels hebben zijn positief. Onze mensenrechtenambassadeur heeft afgelopen september in China gewerkt aan het op gang brengen van de discussie en bewustwording aan Chinese kant.

De heer **Kortenoeven** (PVV): Ik heb de minister gevraagd of het niet een eenzijdige dialoog was, een monoloog, en een rituele dans. De effectiviteit lijkt niet te meten. De minister heeft het gehad over een verslechterende situatie. Wij zijn ook niet voor een opgehevenvingertjebeleid, maar er moet toch meer in het vat zitten dan alleen maar een voortdurende dialoog die nergens toe leidt?

Minister **Rosenthal**: Van de een op de andere dag krijg je zaken niet voor elkaar, niet hier en ook niet in China. Het is dus een kwestie van frappez toujours, onversaagd doorgaan. Daarbij moeten we alle instrumenten hanteren die nodig zijn. Soms declaratoire statements, soms het uiting geven in de communicatie met de Chinezen aan je onvrede en wat dies meer zij. Soms in algemene termen, soms met het noemen van naam en toenaam van mensen die in de verdrukking zijn. Soms bilateraal, soms op het niveau van de EU. Als we bij de EU spreken over de noodzaak om het strategische, economische beleid richting China op niveau te brengen, hoort daar ook het mensenrechtenbeleid bij.

Ik heb tegelijkertijd met de Kamer zorg over de positie van christelijke minderheden, de Falun Gong, de Oeigoeren en niet in het minst de Tibetanen.

De heer **Timmermans** (PvdA): De minister sprak mij aan op de receptorbenadering. Als de definitie die hij net gaf de receptorbenadering is, heeft hij mij gewonnen. Dat is klassiek mensenrechtenbeleid. Andere landen houden aan de internationale verplichtingen die ze zelf zijn aangegaan, dat is wat Nederland sinds Max van der Stoep altijd doet. Dat moet zo blijven. Uiteraard is dat de sterkste vorm van mensenrechtenbeleid, mensen wijzen op de verplichtingen die ze hebben. Als het daartoe wordt beperkt bij de receptorbenadering wil ik zelfs dat lelijke woord wel voor mijn rekening nemen. Ik vrees echter dat het om meer gaat. Het gaat mij erom dat de universalisering van mensenrechten nooit ter discussie mag staan en dat je bovendien redeneren vanuit de omstandigheden van de ander niet mag gebruiken als het relativiseren van rechten waarvan wij vinden dat ze universeel zijn en moeten blijven.

Minister **Rosenthal**: Laten we niet te zeer in een exegese terecht komen van de receptorbenadering. Laten we de uitkomst van de pilots afwachten. Universaliteit van de mensenrechten is en blijft het uitgangspunt. De heer Timmermans hamerde hierop in de laatste discussies die wij hierover voerden, ook over andere landen. Het gaat erom dat je in deze benadering de tweezijdigheid in de communicatie volledig onderkent. Dat zegt het woord receptor ook, maar misschien moeten we naar een andere naam. Je spreekt landen dus aan op de kracht die ze zelf hebben om de mensenrechten tot gelding te brengen. Een voorbeeld waar ik me gepassioneerd over voel is de eeuwenoude juridische en bestuurlijke traditie in China. Ik heb hierover met één van de topfiguren uit China gesproken. Het is toch merkwaardig om de Chinezen

dan te moeten aanspreken op ordentelijke juridische procedures, maar die dialoog past in het kader van de zogeheten receptorbenadering.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik vind het woord receptorbenadering ook verschrikkelijk. Dat komt waarschijnlijk omdat hier geen gezondheidswoordvoerders zitten. Dan hadden we er misschien iets meer begrip voor gehad. De heer Timmermans heeft mij niet meer als ook maar op de een of andere wijze het culturele relativisme terugkomt in deze benadering. Het lijkt me zo mooi aan deze kant van de Kamer een zekere mate van overeenstemming te bereiken over een heel praktische zaak die zich nu voordoet. Dat is de demonstratie die plaatsvindt op het Plein. China kent een minderhedenbeleid, China heeft de principes van de geloofsvrijheid onderschreven. Langs die lijnen moet het toch mogelijk zijn een uitspraak in EU-verband te vragen, om de dialoog met de Tibetanen te hervatten die al twee jaar stilligt. Het moet mogelijk zijn om zorgen uit te spreken over de voortgang, al dan niet naar aanleiding van de meer concrete gevallen waar we het over hebben gehad.

Minister **Rosenthal**: Ik hoef nauwelijks meer mijn antwoorden over de Tibetanen te geven, want de punten die door de heer Ten Broeke worden genoemd leveren bij mij allemaal een onverkort ja op. Ik ben vanmorgen zelf op het Plein bij de Tibetanen geweest. Ik heb met hen van gedachten gewisseld. Wanneer monniken en een non zichzelf in brand steken uit wanhoop, dan gaat dat perken te buiten. Dat betekent dat er het nodige moet gebeuren. Dat moet via declaratoire verklaringen. Die doe ik bij dezen. Ik voeg eraan toe dat ook op Europees niveau een dergelijke verklaring mag worden gevraagd, net als de VS en Duitsland inmiddels hebben gedaan. Ik wil er via de EU bij de Chinese regering op aandringen om die serieuze dialoog met de Tibetanen en hun lokale leiders aan te gaan. Ook moet bij de Chinese regering worden aangedrongen op het stoppen van vervolging en willekeurige aanhouding en gevangneming van individuen. Bij alles waar we het over hebben staat voor het Nederlandse kabinet de territoriale integriteit van China voorop. Het is aan de Chinezen hoe ze de binnenlandse bestuurlijke en culturele verhoudingen willen regelen. Los van het feit dat het Nederlandse kabinet begaan is met het lot van zovele Tibetanen, en wij dus een aantal stappen op dit punt zetten vanuit compassie en zorg die we delen, geldt dat de territoriale integriteit van China voorop staat. Daar wil het Nederlandse kabinet in geen dele aan tornen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Om de puntjes op de i te krijgen: het kabinet lijkt nagenoeg alle parameters die de woordvoerders noemen over te nemen. Nederland schaarst zich daarmee in het rijtje landen dat ook al is genoemd. Zal de minister ook actief proberen steun te verwerven voor een dergelijke verklaring in de Europese Raad? Heb ik het zo goed begrepen?

Minister **Rosenthal**: Het antwoord is bevestigend.

De heer Van **Bommel** (SP): Dat was ook het antwoord op de laatste vraag die ik heb gesteld aan de minister met betrekking tot het Kirtiklooster. We leggen de nadruk op hervatting van de dialoog in EU-verband. Ik heb ook expliciet gevraagd naar de mensenrechtenambassadeur. In het verleden heeft hij getracht toegang te krijgen tot Tibet. Dat is voor zover mij bekend nooit gelukt. Worden er op dit punt vorderingen gemaakt? kan hij toegang krijgen tot Tibet, tot de provincie Xinjiang waar de Oeigoeren leven?

Minister **Rosenthal**: Ik zal dit aankaarten, maar ik wil geen valse hoop of verwachtingen wekken.

De heer Van **Bommel** (SP): Met die toezegging ben ik op zich al blij. Wordt de Kamer nader geïnformeerd als er een antwoord is? We zien het bij de Kamer, die probeert ook steeds China binnen te komen. De aanhouder wint is de les die wij hebben geleerd.

Minister **Rosenthal**: Dat is toegezegd.

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Ook ik ben blij met de verklaring van de minister over de Tibetanen. Ik hoop dat hij er het zijne aan zal doen om de petitie publiek bekend te maken, ook bij de Europeanen. Mijn opmerking gaat over het accent dat de minister legt bij de territoriale integriteit van China. Dit accent is niet vanuit de Kamer opgebracht, omdat het niet ter discussie staat. Het wordt ook niet door de Tibetanen zelf ter discussie gesteld. Als de minister een accent legt vanuit het perspectief van China, is dat een bepaalde politieke boodschap. Die roept bij mij de vraag op of dan ook niet meteen moet worden gesteld dat een bepaalde mate van autonomie voor een religieuze, etnische minderheid als de Tibetanen een door Nederland te steunen ideaal is? Het is niet alleen aan de Chinezen zelf hoe ze daarmee omgaan, zoals de minister stelde. Daar gaat natuurlijk de annexatiehistorie aan vooraf. Er zijn universele mensenrechten in het geding, als het recht op gelijke rechten en respect voor hun cultuur.

Minister **Rosenthal**: Mevrouw Peters vraagt meer van mij dan ik kan geven. Ik heb dit punt aan de orde gesteld omdat onder de Tibetanen verschillende modaliteiten bestaan omtrent hun wenkend perspectief. Sommigen stromingen gaan verder dan de mogelijkheid om de eigen cultuur, levensstijl en religieuze uitingen te kunnen vasthouden. Ik beschouw de zaak in zijn totaliteit. Dat bracht mij ertoe het te hebben over de territoriale integriteit van China, die door de Chinezen als een heel belangrijk punt wordt beschouwd, volledig doordeesemd van historische en andere overwegingen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik begrijp de redenering van mevrouw Peters ontzettend goed. Daar zit een grote waarde achter. Tegelijkertijd is ook mijn ervaring uit de jaren dat ik met nationale minderheden in Europa werkte, dat de beste manier om rechten van minderheden te «killen» is deze te koppelen aan een vorm van politieke autonomie of het wijzigen van bestaande grenzen. Ik begrijp heel goed wat de minister zegt. Als je iets wil doen voor minderheden in China, moet je vooropstellen dat je agenda niet is dat je China wilt opbreken. Dat deel ik met hem. Misschien kan het nuttig zijn om de Chinezen in contact te brengen met die ervaringen die in de afgelopen twintig, dertig jaar zijn opgedaan op basis van de Slotakte van Helsinki in Europa. Hoe ga je om met nationale minderheden zodat ze meer rechten hebben, zonder dat je daarbij de politieke autonomie of de landsgrenzen van dat land ter discussie stelt? Die suggestie wil ik de minister doen. Misschien dat die ervaringen nuttig kunnen zijn om de positie van bijvoorbeeld de Tibetanen en de Oeigoeren in China te verbeteren.

Minister **Rosenthal**: Ik vind dit een zeer nuttige suggestie en neem hem graag over. Ik zal er de komende tijd mee werken. Ze past naar mijn mening geheel in de receptorbenadering. Ik voeg daaraan toe dat Nederland op dit moment voor om en nabij de € 300 000 projecten uitvoert op het gebied van het behoud van het cultureel erfgoed in Tibet.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Dank aan de minister dat hij de religieuze rechten in ieder geval ook in Brussel op de agenda wil zetten. Dat kan volgens mij niet los staan van het punt van de christelijke minderheid en de niet geregistreerde kerken. Is de minister ook bereid om dit punt te agenderen in de EU-China mensenrechtendialoog?

Minister **Rosenthal**: Dat zal ik doen. Ik meen dat we daar al eens eerder bij Kamervragen op zijn ingegaan. Ik zeg dit heel nadrukkelijk toe. Ik vrees dat ik een aantal concrete vragen mogelijkerwijze nog niet heb beantwoord.

De **voorzitter**: De heer Kortenoeven heeft nog een interruptie. De minister heeft daarna de gelegenheid te kijken welke vragen nog zijn blijven liggen.

De heer **Kortenoeven** (PVV): De minister legt erg de nadruk op de dialoog met China op het Europese front, via de EU. Is er ook niet een weg om via bijvoorbeeld Genève met de Chinezen in een soort dwingende dialoog te gaan? Van onze kant zijn in de dialoogsfeer toch ook zaken aan te bieden waar de Chinezen behoefte aan hebben?

Minister **Rosenthal**: Ik vind dit het overwegen waard. Het is een beetje in de lijn van de heer Pechtold. De Europese aanpak richting China is van grote betekenis. Daar kunnen we de verwevenheid aanbrengen tussen de drie pijlers zoals we die voor het buitenlands beleid hanteren. Ik neem het in overweging. Ik zie geen reden waarom wij dit niet ook in de Mensenrechtenraad en de Mensenrechtencommissie van de VN aan de orde kunnen stellen.

Hebben wij iets gedaan aan de wijze waarop China de president van Sudan bejegt, Al-Bashir? Het is aan de orde gesteld via de ambassade in Beijing. Ik heb het zelf en marge van de jaarlijkse bijeenkomst van de Asia-Europe Meeting (ASEM) in Boedapest, aan de orde gehad met een van mijn Chinese collegae.

Voor China geldt een wapenembargo. De mensenrechtensituatie in China, de regionale veiligheidskant en ook de betrekkingen met de bondgenoten geven geen reden om hier anders over te denken. Mocht de EU op een bepaald moment beslissen het wapenembargo op te heffen, dan blijft het verstrekken van licenties voor wapenleveranties aan China onderworpen aan de bekende Common Position. Over de ophoging naar Common Position hebben we al meermalen gesproken. De strenge criteria die wij hanteren op het punt van respect voor mensenrechten en ook het risico op regionale conflicten, zullen een belangrijke rem betekenen voor wapenexport naar China. Dat is de situatie nu. Het is de heer Van Bommel bekend dat er allerlei bewegingen zijn op dit vlak, ook vanuit de VS.

De heer Van **Bommel** (SP): De minister verwijst naar de EU, als was dat iets waar Nederland geen onderdeel van is. De minister stelt dat «mocht de EU besluiten dat», maar daar zit Nederland natuurlijk aan tafel. Nederland was een van de landen die het wapenembargo in stand wilden houden, mede op aandringen van de motie-Van Bommel/Van Baalen. We waren daarin gidsland. Nu is Denemarken dat. Ik mag toch op basis van dit antwoord van de minister verwachten dat er ook aan dat standpunt niets is gewijzigd? De mensenrechtensituatie in China geeft geen aanleiding om het wapenembargo op te heffen.

Minister **Rosenthal**: Daar is geen woord Spaans bij, zoals gewoonlijk bij de heer Van Bommel. Het antwoord is ook duidelijk. Mocht op een bepaald moment een situatie ontstaan waarin de EU er anders over zou denken, inclusief Nederland, dan komen we in de Common Position terecht. De vijf keiharde criteria daarvan blijven overeind. Wij hebben afgesproken dat we het tweede criterium extra stevig stipuleren in onze afwegingen. Dat is de redenering.

De heer Ten Broeke vroeg naar het bekend stellen van kennis over het pensioenstelsel, ook via de sociale partners, in de richting van China. Ik wil deze suggestie graag overbrengen aan de heer Wientjes en mevrouw

Jongerius, en aan de SER die immers nogal eens het overlegstelsel richting andere landen stimuleert.

De heer **Ormel** vroeg naar de situatie van bloggers, niet alleen in Tibet maar in heel China. Hij weet dat het Nederlandse kabinet grote waarde hecht aan vrije toegang tot het internet, op alle mogelijke manieren. Dit geldt niet alleen voor China, maar ook in andere landen. De internetconferentie die wij op 9 december in Den Haag zullen hebben gaat eerst en vooral over vrije internettoegang. Daar zal dit punt ook zeker de revue passeren.

De heer **Ormel** (CDA): De minister is nu krenten uit de CDA-pap aan het pikken. Dat doet hij bij alle inleidingen, maar ik wil hem nog een andere krent voorhouden. Ik heb namelijk een compliment gegeven aan het apparaat van de minister, vanwege de mensenrechtenexpertise op de Nederlandse ambassade en de consulaten. Ik heb daarbij gevraagd of de minister die expertise in stand wil houden.

Minister **Rosenthal**: Maar waarachtig, vanzelfsprekend. Ik voeg eraan toe dat wij hebben besloten in de herstructurering van het postennet onze Chinese vertegenwoordiging in haar kracht te houden. Daar heb ik het eerder over gehad. Dat geldt ook voor de mensenrechteninspanningen die de ambassade en de consulaten in China doen.

Er ligt nog een vraag van mevrouw Peters over Myanmar, Birma. Dit speelt in de multilaterale besprekingen met China voortdurend mee. Ik bespeur overigens rond Myanmar lichte verbeteringen, die ook in de internationale gemeenschap worden onderkend. China schijnt daar op dit moment enige bijdrage aan te leveren.

Tot slot merk ik op dat ik de reflectieve bevindingen van de heer Timmermans van harte deel, waar het betreft de noodzaak om vanuit Europees niveau met China te verkeren. Ik herhaal dat wat het Nederlandse kabinet betreft wij moeten onderkennen dat China in eerste instantie naar Europa kijkt. We moeten dus van onze kant voorzichtig zijn om alles langs de bilaterale lijn te willen doen. We proberen via onze zogeheten strategische reisagenda te voorkomen dat allerlei delegaties zich los van elkaar naar China begeven. Soms wordt vanuit China gevraagd of het echt nodig is dat ene provincie na de andere daar acte de presence geeft. We proberen daarin in samenwerking met provincies, gemeenten en bedrijfsleven orde op zaken te stellen.

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Ik heb een vraag gesteld over culturele samenwerking. Het is mooi wat er gebeurde bij de Wereld Expo. Daar kwamen mooie vormen van samenwerking tot stand, juist ook met kritische kunstenaars. Kan dit een meer permanent karakter krijgen?

Minister **Rosenthal**: Ik wil even nagaan wat de doeltreffendheid van de expositie is geweest. Dat is niet om het weg te spelen, want daar houd ik niet van. Als de expositie inderdaad positieve resultaten heeft opgeleverd, is er reden om naar herhaling te streven.

Mevrouw **Peters** (GroenLinks): Mag ik dat beschouwen als een toezegging dat de Kamer daar op enig punt schriftelijk over wordt geïnformeerd?

De **voorzitter**: Ik stel voor dat mevrouw Peters deze vraag volgende week tijdens de begrotingsbehandeling herhaalt en de minister dan zijn antwoord klaar heeft.

Minister **Rosenthal**: Ik heb een nagekomen bericht voor de Kamercommissie. China heeft inmiddels de verklaring van de Arabische Liga ten aanzien van Syrië verwelkomd en ondersteunt de opschorting van het

lidmaatschap van Syrië van de Arabische Liga. Nu weet ik niet of China lid is van de Arabische Liga, maar het geeft aan dat ook China beweegt.

De **voorzitter**: Dit is een belangrijke ontwikkeling.

De heer Van **Bommel** (SP): Nu de minister aan het einde van zijn beantwoording is en ik constateer dat we verschillend denken over in het vraagstuk van OESO-richtlijnen in Nederlandse bedrijven, verzoek ik de voorzitter het verslag van dit algemeen overleg op de plenaire agenda te plaatsen.

De **voorzitter**: Dat verzoek had mij al bereikt via de heer Kortenoeven. Ik heb een suggestie. Volgende week is de begrotingsbehandeling. Dat is dé gelegenheid om eventuele moties in te dienen. Waarschijnlijk gaat dit sneller dan het verslag op de plenaire agenda te zetten. Kamerleden kunnen daar in concluderende zin terugkomen op alles wat hier is gezegd.

De heer **Ormel** (CDA): Er is op dit moment een demonstratie op het Plein. De heer Rosenthal heeft al aangegeven dat hij daar is geweest. Het zou mooi zijn als wij daar als Kamer gezamenlijk acte de presence geven na afloop van dit debat.

De **voorzitter**: Volgens mij zijn enkele commissieleden daar al geweest en hebben hun betrokkenheid geuit. Het is verder aan de Kamerleden om dit buiten de vergadering af te stemmen. Ik dank de minister en zijn ondersteuning voor hun komst naar de Kamer en alle andere aanwezigen voor hun belangstelling. Ik sluit dit algemeen overleg.